

פרקים מתוך הספר: מבוא לפמיניזם משילותיⁱ

מאת ג'נט האלי, פרבהה קוטיסווראן, רייצ'ל רבושה והילה שמיר
(הוצאת אוניברסיטת מיניסוטה, 2018)

מבוא: נא להכיר: פמיניזם משילותי

ג'נט האליⁱⁱ

פמיניסטיות צועדות כיום במסדרונות הכוח.ⁱⁱⁱ אך בפירוש לא כל הפמיניסטיות: זרמים מסויימים של פמיניזם שוללים מהתומכות בהם את האפשרות להיכלל באליטת הכוח. ואולם ניתן לקבל משרה באו"ם, בבנק העולמי, בבית הדין הפלילי הבינלאומי, בפרקליטות המקומית או במשרדי רווחת הילד בזכות תמיכה בזרמים פמיניסטיים שונים. אילו צורות של פמיניזם נתפסות כ"מתקבלות על הדעת" בעיני אליטות כוח, כאשר הן פותחות בהדרגה את שעריהן בפני נשים? מה קורה כאשר פמיניסטיות ורעיונות פמיניסטיים מוצאים את דרכם למוסדות משפטיים, ומשנים את החשיבה המשפטית ואת הפעילות המשפטית? אילו ארגונים לא-ממשלתיים פמיניסטיים זוכים למימון מסוכנויות סיוע ופיתוח בינלאומיות ומתורמים פרטיים בעלי מניעים אידיאולוגיים? כשפמיניסטיות קונות דריסת רגל בממשל, מה הן עושות שם? ומהן צורות הפעולה המשפטיות בהן הן מושקעות יותר מכל? מהן ההשלכות החלוקתיות של ההשתלבות החלקית של פרויקטים פמיניסטיים מסויימים? מי מרוויח ומי מפסיד? האם הפמיניזם מסוגל לטפח ביקורת על הצלחותיו שלו?

- i הקטעים המובאים כאן הם מתוך הספר *Governance Feminsim: An Introduction* (Minnesota University Press 2018). הספר נכתב על ידי Janet Halley, Prabha Kotiwaran, Rachel Rebouché, and Hila Shamir בשפה האנגלית, תורגם לעברית על ידי שושנה לונדון ספיר ועבר עריכה אקדמית על ידי שירה אייל והילה שמיר. לפניכם מובאים קטעים מהמבוא, קטעים מהפרק הראשון, והפרק השני במלואו (עמודים xiv-vii, 3-10, 13-21, 23-53). העמודים שנבחרו נכתבו על ידי ג'נט האלי. תרגום זה מודפס באישור המחברות וההוצאה לאור. הערות השוליים לאורך המאמר נכתבו על ידי העורכות האקדמיות ואינן מופיעות בטקסט המקורי. הערות הסיום הינן מהטקסט המקורי.
- ii מרצה בבית הספר למשפטים באוניברסיטת הרווארד, מופקדת הקתדרה ע"ש רויאל.
- iii התרגום נוקט במילה "פמיניסטיות", אבל הטקסט באנגלית אינו ממוגדר והטיעון חל בה במידה על פמיניסטים.

אנו,¹ ארבע המחברות של ספר זה, כינינו את נושאו "פמיניזם משילותי" (להלן – פ"מ)^{iv} (Governance Feminism (GF)). בכך, כוונתנו לכל צורה שבה פמיניסטיות ורעיונות פמיניסטיים מפעילים כוח שלטוני בעניינין של סוגיות אנושיות: אם להשתמש בהגדרתו של מישל פוקו למשילות, הכוונה היא לכל צורה שבה פמיניסטיות ורעיונות פמיניסטיים "מנהלים את התנהלותם של בני אדם" ("conduct the conduct of men").² וכמוכן, לא מדובר בגברים בלבד, אלא בכללנו, ולא רק במכלול העניינים האנושיים, אלא גם בתהליכים שהאנושות משפיעה עליהם, כמו הבניית ידע, טכנולוגיה, ואף מזג האוויר. היינו שמחות לו ניתן היה לכלול בספר זה את מלוא הקשת של מאמצי הפמיניזם המשילותי, אבל – מאחר שהספר מיועד רק להצגת הרעיון שהפמיניזם החל לעסוק במשילות, הרשינו לעצמנו להתייחס רק לתת-קבוצה שלהם: כאן נתמקד במאמצים שעשו פמיניסטיות כדי להשתלב בכוח מדינתי, מעין-מדינתי, והקשור למדינה.³

על אף שמצאנו תועלת בהתייחסות מכלילה עד כדי הצהרה כללית אודות עצם קיומו של הפמיניזם המשילותי, קטגוריה זו מקיפה אלמנטים מגוונים ביותר. פמיניזם משילותי אינו דבר אחד ויחיד; אין לו חיים משלו. זוהי קטגוריה היוריסטית שימושית, אך לא מעבר לכך. שוב ושוב אנו ממשיכות להיווכח כמה פרויקטים שונים של הפמיניזם המשילותי נבדלים זה מזה. לכן, כשאנחנו אומרות שפרויקטים של פמיניזם משילותי עושים משהו, לא נתייחס לפ"מ (GF) אלא לפמיניסטיות משילותיות (להלן – פ"מיות, GFeminists).

הפמיניזם שואף להיות פרויקט אמנציפטורי, ופמיניזם משילותי הוא ביטוי אחד של המאמץ הפמיניסטי לגילוי נתיבים לאמנציפציה של האנושות. בתהליך זה, במקרים מסוימים, הפ"מיות חוללו שינויים בחוקים, מוסדות ופרקטיקות בהצלחה יתרה. לעיתים קרובות, השינויים השפיעו לטובה בצורה יוצאת דופן. די בסקירת הצהרת ההמלצות של ועידת סנקה פולס (Seneca Falls Declaration of Sentiments),⁴ המניפסט הקאנוני לשינוי של הגל הראשון של הפמיניזם, כדי להיווכח בשינויים, שנחשבו בלתי-אפשריים בעבר, וכעת מעוגנים היטב במעמדן החוקי של נשים בארה"ב: הזכות להצביע; זכויותיהן של נשים נשואות ליצור חוזים, הזכות לתבוע והאפשרות להיתבע, לְרַכֵּשׁ ולנהל רְכוּשׁ נפרד, לבחור את מקום מושבן, להיות אחראיות על מעשיהן מבחינה פלילית ואזרחית, לפתוח בהליך גירושין ולבקש לקבל משמורת על ילדיהן על-בסיס שוויון פורמלי עם בעלים ואבות, וכוחות אחרים שנשללו מהן בעבר, תחת דוקטרינת חסות הבעל (coverture)^v; הזכות לשוויון פורמלי בכניסה לשוק העבודה; הזכות לשוויון פורמלי בגישה ל"עושר ולאאות כבוד"⁵ ולפרופסיות; והזכות לְרַכֵּשׁ השכלה. כל אלה הם יסודות בסיסיים בסדר היום הפמיניסטי ליברלי למען נשים. נשים הקדישו חיים שלמים להשגתם. אף אחד מהם לא הושג בקלות. ללא ספק, זו אינה אמנציפציה מלאה, אבל בהשוואה להיעדר כל זכות הצבעה, לכפיפות לבעל, ולהדרה מוחלטת מהמרחב הציבורי ומכל עבודה – למעט השוחקת ומעוטת התגמול ביותר – אלה הם

iv במקור הכותבת מתייחסת למונח המקוצר GF, או בתרגומנו, פ"מ, ככל שימוש במונח. עם זאת, כיוון שקיצורים מעין אלה אינם רווחים בשפה העברית החלטנו להשאיר את המונח הלא מקוצר בעברית (פמיניזם משילותי) ולהשתמש בקיצור רק בהתייחסות לשחקניות הפמיניזם המשילותי – פ"מיות.

v תרגום זה וכן תרגומים של חיבורים אחרים המצוטטים בחיבור זה הם של המתרגמת, אלא אם צוין אחרת.

vi דוקטרינת חסות הבעל הינה דוקטרינה אנגלו-אמריקנית מהמשפט המקובל, לפיה ישותה המשפטית של אישה חוסה תחת ישותו המשפטית של בעלה בעקבות נישואיהם. הדוקטרינה הטילה מגבלות משמעותיות ורחבות היקף על יכולתן של נשים לבצע פעולות משפטיות בכוחות עצמן. ראו: TIM STRETTON AND KRISTA KESSELRING, MARRIED WOMEN AND THE LAW: COVERTURE IN ENGLAND AND THE COMMON LAW WORLD XIII, 282 (2013).

הישגים כבירים, שניתן לייחסם למאמצייהן של פ"מיות כמעט לחלוטין. אחד הטעמים לתאר את הפמיניזם המשילותי הוא הבהרת הישגיו האמנציפטוריים האדירים.

אך, להשקפתנו, הוא גם גרם נזק מסוים: פרויקטים מסוימים של הפמיניזם המשילותי התגלו, לדעתנו, כטעויות נוראות; לאחרים יש השלכות בלתי מכוונות, אשר עוררו, או צריכות לעורר, התנגדות, בחוגים הפמיניסטים הפוליטיים. ככל שחלק מהפרויקטים של הפמיניזם המשילותי הופכים לחלק מהמשילות הממסדית, אנו מוצאות את עצמנו יותר מודאגות בגינם, או באופן שונה משהדאיגו אותנו כאשר היו רעיונות לא שגרתיים, "אאוטסיידרים". לכן, אנו מזמינות דיון ער בתוך הפמיניזם, ובין הפמיניזם לבין בעלי בריתו הפועלים למען אמנציפציה, בדבר השאלה אילו אלמנטים אכן מובילים לאמנציפציה, ואילו עשויים להיות, אחרי ככלות הכול, טעויות.

תפיסות פמיניסטיות שונות של אמנציפציה נותרו בתחנה בשעה שרכבות משילות שונות יצאו לדרך: מה שקרי ריטיק מכנה "השתלבות סלקטיבית" ("selective engagement") של רעיונות פמיניסטיים בכוח השלטוני הותיר כמה יהלומים באבק.⁶ לעיתים הסלקטיביות גוברת במידה כה רבה על ההשתלבות, והתבוסה כה מטביעה את ההצלחה, שלמרות מיטב מאמצייהן של הפמיניסטיות – פשוט לא ניתן כלל לתאר פרויקט משילותי כפמיניסטי. לעיתים אפשר יהיה לזהות את התוצאה במעורפל, אך היא תהיה כה זרה, לאחר ששונתה על ידי כוחות פוליטיים יריבים במידה כזאת, שהמונח שייטיב ביותר לתאר אותה יהיה, אולי, כינויה של ננסי פרייזר ל"גרסת הצללים המשונה" של הפמיניזם, "כפילתה המוזרה".⁷ הצורך לפענח זאת מבלי להתנער מאחריות, הוא אחד הטעמים לחקור את הפמיניזם המשילותי. זו אינה אלא הזמנה להערכה כוללת של כל מה שהשתלב במנגנוני משילות וכל מה שהודר מהם, לטוב ולרע, מא' ועד ת'.

בואו נניח לרגע, שהמוטבות היחידות להן הפמיניזם מיועד הן נשים. הדבר איננו באמת כך, כמובן, אבל בואו רק נניח זאת לרגע. הפמיניזם המשילותי חולל שינויים עצומים, רובם חיוביים, בחייהן של נשים, שנהנות משוויון רב יותר, מאוטונומיה רבה יותר, ומנתח גדול יותר מהעושר העולמי, בזכות השתלבותן של הפמיניזם במנגנוני כוח. אך יש לכך מחיר: נשים שונות מפיקות מכך מידות שונות של תועלת, חלקן נפגעות, והפיכת רעיון פמיניסטי לחוק, עלולה ליישב בטרם עת קונפליקטים פוריים בין פמיניסטיות בנוגע לשאלה אילו עולמות יש לדמיין. השתלבות במיינסטרים יכולה למחוק את טביעות האצבע הפמיניסטיות שמצויות על פרויקטים משילותיים חשובים, ולמנוע תהליכים פוליטיים פנים-פמיניסטיים בעיניים. היא יכולה לחזק פרויקטים בדלניים ומבוססי זהות, לפעמים על חשבון זיקות השתייכות אחרות. היא יכולה להוביל להיענות לפרקטיקות שיח מקובלות יותר, או לדרישות אסטרטגיות כלליות יותר, אשר הופכות את הקורבנות ואת הזהות לדרישות קדם בניסוח טיעון משפטי, ולהותיר מאחור שאלות בדבר המחיר של הבניות אלה. כך, כמה מהדברים הטובים ביותר בפמיניזם ולגביו נותרים מחוץ לדיון. מכל הסיבות הללו, החייאתם של רעיונות פמיניסטיים במובהק, אשר מניעים פרויקטים מגוונים של פמיניזם משילותי נראית לנו כבירור כמשימה דחופה, אם כי אנו סבורות שיש לגשת אליה ברגישות מחקרית ועם חזון פוליטי.

כשקידמנו את הרעיון שיש פמיניזם משילותי, וניסינו להעריכו בדרכים שונות, נתקלנו לעתים קרובות בהתנגדות של פמיניסטיות. חלק ניכר מחלקו הראשון של ספר זה מוקדש לתגובות להתנגדות זו. צורת ההתנגדות הראשונה והעיקשת ביותר שנתקלנו בה, מבוססת על הרעיון כי משילות, כשלעצמה, היא דבר רע. על-פי רוב, היא מתבטאת בגישה לפיה עצם העובדה שאנו מתארות את הפמיניזם המשילותי זהה לגינויו. איננו סבורות כי האמירה שהפמיניזם שולט היא בבחינת חשיפתו במערומיו. אנו סבורות כי הפמיניזם המשילותי פשוט קיים, וכי שיומו ותיאורו כמעט תמיד מעצימים פמיניסטיות, וכי הם מעצימים אותן יותר מאשר את יריביהן. כמו-כן, אנו סבורות,

כי שאלת ההערכה הנורמטיבית הינה, במידה רבה, תלויה מצב, משתנה, וכי היא בהכרח מושפעת פוליטית – אפילו יותר מאשר עבודה תיאורית – בדרכים שונות עבור פמיניסטיות בעמדות כוח שונות. משום כך איננו מתיימרות לומר את המילה האחרונה ביחס להערכות הנורמטיביות של הפמיניזם המשילותי. אדרבא, מטרתנו היא לאפשר עיסוק בהן, ולהעמיד אותן לדיון עשיר בקרב פמיניסטיות ובעלי בריתן בשמאל. וכמובן, איננו חושבות שפמיניסטיות נושאות אחריות רבה יותר מפרויקטים שאפתיים אחרים הממוקדים במשילות. ספר זה מתמקד בפמיניזם משום שהוא כה חשוב לנו, לא משום שרצונו למשול מעורר חשד רב יותר מרצונה, למשל, של הפוליטיקה הלהט"בית או מרצונן של תנועות שמבקשות להגדיר מחדש מהי מוגבלות.

כך או כך, אנו סבורות כי שלילת ההבחנה בין תיאור לבין הערכה של השלכות ההשתלבות הפמיניסטית במשפט, ובמובן רחב יותר במשילות, הינה עמדה משתקת מכדי שתנועת שחרור ששואפת למעורבות פוליטית ומשפטית תוכל לאמצה. קבלת הטענה לפיה תיאורו של הפמיניזם המשילותי הוא כה מסוכן, שלא ניתן, או לא ראוי, לבצעו, או הטענה כי עצם תיאורו מהווה גינוי שלו, מבטלת בדיוק את המרווח המבחיין בין השניים.

פמיניסטיות שואפות למשול למען מטרות אמנציפטוריות, וכלים שמעניקה להן המשילות הם ההימור המוצלח ביותר לגבי הדרכים להתקדם לעבר עתיד אמנציפטורי. בדיקת האופן בו הדברים קורים נראית הכרחית על-מנת להחליט כיצד להתקדם הלאה. אנו סבורות כי תיאור הפמיניזם המשילותי הוא תנאי מקדים להערכתו, וכי הערכותינו יכולות להיות חיוביות, אך גם מטרידות ואף מעוררות ניכור. אנו צופות כי על-פי רוב הן תהיינה מקוטבות בין חיוב וניכור. אנו סבורות כי השהות באמביוולנטיות פעילה זו היא עבודה קשה, מאתגרת מבחינה מוסרית, שנמצאת במחלוקת עמוקה עם השלילה הרטורית של כל שאיפה פמיניסטית לכוח.

אנו פתוחות לחלוטין למסקנה כי כל מעורבות במשילות היא שלילית ביסודה, ומשום כך יש להימנע ממנה – אך איננו מאמצות עמדה זו כרגע. פעם עמדת ה"אאוטסיידר" הייתה סימן ההיכר של הפוליטיקה הרדיקלית בארה"ב, ובכלל זה הפמיניזם הרדיקלי. הניתוח ההיסטורי המרתק של אליס אקולס (Alice Echols), המבוסס על ראיונות עם עשרות פמיניסטיות שהיו פעילות בתנועה בשנות השישים המאוחרות ובשנות השבעים המוקדמות, מבהיר כי הפמיניזם הרדיקלי היה אז רדיקלי בשני מובנים די שונים של המילה: הוא ניצב מחוץ להגמוניה הפוליטית של זמנו, ודרש שינוי כולל, באמצעות פעולות התנגדות חריפות ולעיתים אף באמצעות שימוש באלמות; והוא דחה קטגוריות של מעמד, גזע וצירי דיכוי אחרים, על-מנת להתמקד בשליטה גברית ובכפיפות נשית בלבד.⁸ את מובנו הראשון הוא חלק עם רבות מתנועות השמאל של התקופה, אך הוא אימץ את מובנו השני כעילה להתפלג מהן. העוינות כלפי כל ניסיון לשינוי מתוך המדינה הייתה חריפה. כאשר 5,000 נשים, שהתארגנו בתור בריגדת ג'נט רנקין (Jeannette Rankin Brigade), הפגינו בגבעת הקפיטול בינואר 1968, בדרישה להגיש עצומה לקונגרס, הקוראת לנסיגה מיידית של כוחות ארה"ב מווייטנאם, התפלגה התנועה הפמיניסטית: נשים מיליטנטיות צעירות יותר הוקיעו את הבריגדה, לא רק בגלל הטיעונים שהשמיעה, אלא גם בגלל עצם פנייתה למדינה – על "שפנו לקונגרס האמריקאי, במקום לדבר עם העם על נטילת הכוח לידינו".⁹ כאשר טי-גרייס אטקינסון (Ti Grace Atkinson) התפטרה מהוועד המנהל של סניף ניו-יורק של ארגון הנשים הלאומי (NOW) בשנת 1968, היא עשתה זאת בשם "הפילוג... בין אלה שרוצות להעצים נשים כדי לתת להן הזדמנות להיות גם הן מרכאות, ובין אלה שרוצות לבער את הדיכוי עצמו".¹⁰ בשנת 1970 התנגדו פמיניסטיות רדיקליות לתיקון לשוויון זכויות בחוקה האמריקאית (Equal Rights Amendment), בטענה כי הוא עלול לשחזר את הנזק שגרם המאבק לזכות ההצבעה לגל הראשון של הפמיניזם, קואופטציה שלו, קנייתו, הפיכתו

לאינדיבידואלי, ודה־רדיקליזציה שלו. כתב הגינוי שלהן קבע: "אנו מודעות לכך שהמערכת תנסה להרגיע אותנו במנחות על הנייר. לא נרגע. הדרישות שלנו יענו בשינוי טוטאלי של החברה בלבד, שאותו לא ניתן לחוקק, לא ניתן לקנות, לא ניתן לעשות לו קואופטיציה ולא ניתן לשלוט בו."¹¹ היו אלה מיליטנטיות, טרנספורמציה רדיקלית, מאבק לטיהור התיאוריה הפמיניסטית ויצירת מודלים לאמנציפציה בחיי הארגונים הפמיניסטיים (בשעתו נחשבו כל אלה, בקרב הפמיניסטיות הרדיקליות, לדברי שבח), לעומת רפורמיזם, שיתוף פעולה, פעולה הדרגתית, בורגנות והתקרנות (כולם, בהתאמה, דברי גנאי).

בעת כתיבת דברים אלה, ארה"ב והעולם כולו נדרכים לקראת כהונתו של דונאלד ג'יי. טראמפ כנשיא ארה"ב. יתכן מאד שהזעזוע שתייצר מדיניותו יגרום שוב לפמיניסטיות להתרחק מהמדינה ולשוב ולתור אחר דרכי התנגדות טהורות. אך עד שזה יקרה, אם בכלל, אנו סבורות שהניגוד בין עמדתן הנוכחית של פמיניסטיות רבות כלפי המדינה ובין זו של הפמיניזם הרדיקלי של שנות השישים כה חריף, שהוא כהפניית זרקור להנחה הנתפסת כמוכנת־מאליה, לפיה השתלבות במדינה היא פרקטיקה פמיניסטית טובה. עמדות אוטסיידריות נחשבות כאלה לא נראו בפמיניזם האמריקאי מאז קריסתו של הפמיניזם הרדיקלי של שנות השישים המאוחרות ושנות השבעים המוקדמות אל תוך הפמיניזם התרבותי והפמיניזם הליברלי באמצע שנות השבעים. אכן, פנייתו של הפמיניזם הרדיקלי לעבר המדינה במהלך שנות השבעים – זניחת המובן הראשון של המונח "רדיקלי" ושמירת המובן השני – היא אחד מפלאי היצירתיות הפמיניסטית. אפילו אם כמה פמיניסטיות ישובו למיליטנטיות, המפה הפוליטית השתנתה לחלוטין, ויש להניח שאחרות יסרכו ללכת בדרך זו, כך שהפמיניזם ימשיך להתקיים במסגרת הפרויקטים של הפמיניזם המשילותי שפותחו עד כה.

סביר יותר, שאנרגיה פמיניסטית משמעותית תוקדש להגנה, ובמידת האפשר, לקידום תפקידו של הפמיניזם במנגנונים מדינתיים ומעין־מדינתיים. לאלה המכירות במאמצים הללו, ואף שואפות לקחת בהם חלק ולהרחיבם, אנו מציעות לפנות ממה שמקס ובר, בחיבורו המפורסם "הפוליטיקה בתורת מקצוע", כינה "מוסר הכוונה" (ethics of conviction) לעבר "מוסר של אחריות" (ethics of responsibility).¹²

על־פי הבחנתו של ובר בין שתי גישות אתיות אלה, הראשונה היא הנכונות לפעול בהתאם למוסר, ויהי מה – לשמור על טוהר הכוונות, יהיה אשר יהיה הנזק שייגרם – ואילו כדי לנקוט בשינוי "עליך לתת דין וחשבון על... השלכות מעשיך".¹³ עיסוק במשילות, מזכיר לנו ובר, הוא שימוש בכוח. לעשות זאת באופן אחראי משמעו להכיר בכך, בין אם נעשה שימוש בכוח כדי להצדיק הפצצה, או רק על־מנת להשפיע על מוסדות משפטיים ב"מלאכת השיגרה".¹⁴ ניתוח ההשלכות, אפילו בדיעבד, הוא עבודה קשה. לכן זאת "ניתוח עלות־תועלת" גורם לכך להשמע קל. אפילו הכינוי "ניתוח חלוקתי" – שנשמע מסובך פי כמה – אינו מצליח לבטא את האתגר במדויק. אף על פי כן, אנו משתמשות במונחים אלה, משום שהם מתארים את התהליך אשר לדעתנו מוכרח להתקיים על מנת שנוכל להחליט כיצד לתת דין וחשבון על השלכות מעשינו, וכיצד להמשיך לפעול.

ספר זה מעלה את השאלה: כיצד אנו, כפמיניסטיות, מבינות את הפמיניזם שלנו, כאשר אנו מכירות בכך שאנו שקועות בדינמיקה המורכבת לאין שיעור של המשפט והמוסדות הקשורים בו? ובר מבקש מאתנו לקחת בעלות על הכוח שעליו אנו סומכות את ידינו במקום להתכחש לו.

"כל הרוצה לעסוק בפוליטיקה, ולא כל שכן כל הרוצה לעשות את הפוליטיקה אומנותו, חייב להכיר ולדעת פאראדוקסליות מוסרית זו ולהיות ער בתודעתו לכל מה שעלול לקרות לו, לתודעתו, תחת לחצה. אני חוזר ואומר: הוא נכנס כברית עם כוחותיהם של מלאכי החבלה, האורבים לאדם בכל מעשה אלימות."¹⁵

מוסר הכוונה יכול להוביל אותנו למעורבות פוליטית, טוען ובר, אבל – ברגע שזה קורה – להפקירנו לתחושת המוסריות הפנימית שלנו. אין בכך בעיה אם המטרה היא גאולת נפשם של פרטים; אבל אם המטרה היא טרנספורמציה פוליטית, אזי יעמדו בפנינו משימות "שונות מזו בתכלית השינוי, ואי אפשר לקיימן אלא בכוח הכפייה בלבד".¹⁶

ובר משמיע אזהרה מצמררת, כי המעורבות בפוליטיקה יכולה להיעשות באופן אחראי לחלוטין רק עבור מי שמוכן להשפיל את מבטו ולראות את הדם שעל ידיו. הדבר יכול ללבוש את הצורה שמציין ובר – מעורבותו של הפרט בהפעלת כוח – כמו גם צורות רבות אחרות, ובפרט חמש פוליטיקות אלו: שיתוף פעולה, פשרה, קנוניה, "שותפות לפשע" וקואופטציה.^{vii} הפעילות הפוליטית היא מאבק ביריבים, ולא אחת היא דורשת לקבל את נצחונותיהם כמחיר שעליך לשלם עבור נצחונותיך שלך. חמש הפוליטיקות יכולות לשנות אותן: את עלולה להפוך, באופן קיומי, למי שמקבלת, ואף אוהבת, את הסדר שפעם היית מתנגדת לו.

חרף הכרתו בכך כי מעורבות פוליטית מונעת נסיגה לעמדה של "רחיצה בניקיון כפיים", ובר טוען כי אימוץ מוסר האחריות עשוי להוביל חזרה למוסר הכוונה – עתה, תחת השפעתו המרסנת של מאמץ מודע להיות ער למורכבות הבלתי נתפסת של סיבה ותוצאה, של שיתוף פעולה והתנגדות, ושל כוח וחוסר-אונים בעולם של ריבוי השלכות:

"באמת מרעיש את הלב ומזעזע מראה אדם, בוגר בדעתו, אחד גדול בשנים ואחד רך בשנים, המרגיש את האחריות לתוצאות מעשיו בכל נפשו והנוהג על פי מוסר האחריות, והנה הוא מגיע לנקודה שבה הוא אומר: "לא אוכל אחרת, כאן אני מתיצב ועומד!" זהו מראה של כנות אנושית והוא תופס את הלב ומרעישו, שכן מעמד כזה מן ההכרח שבזמן מן הזמנים יהיה בגדר האפשר בשביל כל אחד ואחד מאתנו, שעדיין לא מת מיתת הנפש. מבחינה זאת אין מוסר הכוונה ומוסר האחריות הפכים גמורים, אלא שניהם משלימים זה את זה ויוצרים יחד אדם אמתי, שיכול ליטול על עצמו את הפוליטיקה כיעוד".¹⁷

ספר זה מזמין פמיניסטיות לשלב את מעורבותנו במשילות הממשית, בעולם האמיתי, עם גישה חדורה במוסר של אחריות, בתקווה שככל שנתעמת עם ההשלכות של מעורבותנו, לא רק בהחלטות הגדולות, אלא גם במלאכת השגרה, לעיתים ניתקל באמונה המפוכחת, המסוגלת לומר "ואף על פי כן!", למרות הכול".¹⁸

הערות

- 1 למרות שמבוא זה, חלק I של הספר ופרק הסיכום חתומים על ידי ג'נט האלי, אנו משתמשות בלשון "אנו". קטעים אלה משקפים את החשיבה המשותפת של כל ארבע מחברות הספר.
- 2 Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, trans. Graham Burchell (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2008), 186.
- 3 להערכת הדרכים שבהן הפך הפמיניזם לכוח מניע בתרבות הצריכה, ראו: Andi Zeisler, *We Were Feminists Once: From Riot Grrrl to Covergirl®, the Buying and Selling of a Political Movement* (New York: PublicAffairs, 2016).
- 4 "Seneca Falls Declaration of Sentiments," in *History of Woman Suffrage*, vol. 1, ed. Elizabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony, and Matilda Joslyn Gage (Rochester, N.Y.: Charles Mann, 1887), 70–71.
- 5 שם.
- 6 Kerry Rittich, "The Future of Law and Development: Second Generation Reforms and the Incorporation of the Social," *Michigan Journal of International Law* 26, no. 1 (2004): 223
- 7 Nancy Fraser, "Feminism, Capitalism, and the Cunning of History," *New LeftReview* 56 (2009): 114
- 8 Diane Otto, "Constructing Feminism's Institutional Doubles: ראו, לתגובה על נושא זה, Troubling the Security Council's Women, Peace and Security Agenda," in *Governance Feminism: Notes from the Field*, ed. Janet Halley, Prabha Kotiswaran, Rachel Rebouché, and Hila Shamir
- 9 Karen Engle, "Feminist ראו גם (Minneapolis: University of Minnesota Press, forthcoming) Governance and International Law: From Liberal to Carceral Feminism," in Halley et al., *Governance Feminism: Notes from the Field*
- 10 Alice Echols, *Daring to Be Bad: Radical Feminism in America, 1967–75* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989)
- 11 שם, בעמ' 54–59.
- 12 Ti-Grace Atkinson, "Resignation from NOW," in Atkinson, *ציטוט מתוך*, 169–168, *Amazon Odyssey* (New York: Links Books, 1974), 10
- 13 שם, בעמ' 100, *ציטוט מתוך* 1, no. 5 (May 1970): 7
- 14 "Women's Liberation Testimony," *off our backs* 1, no. 5 (May 1970): 7
- 15 Max Weber, "Politics as a Vocation," in *The Vocation Lectures*, ed. David Owen and Tracy B. Strong, trans. Rodney Livingstone (Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2004), 83
- 16 (Weber); מאכס ובר הפוליטיקה בתורת המקצוע 74 (אפרים שמואלי מתרגם, 1961) (להלן: ובר). Weber, לעיל ה"ש 12.
- 17 שם, בעמ' 90; ובר, לעיל ה"ש 12, בעמ' 86.
- 18 Weber, לעיל ה"ש 12, בעמ' 90; ובר, לעיל ה"ש 21, בעמ' 28.
- 19 Weber, לעיל ה"ש 12, בעמ' 90.
- 20 שם, בעמ' 92 (הציטוט הושמט); ובר, לעיל ה"ש 12, בעמ' 84–85.
- 21 Weber, לעיל ה"ש 12, בעמ' 94; ובר, לעיל ה"ש 12, בעמ' 86–87.

פרק 1:

היכן בסדר המשפטי הצליחו פמיניסטיות להשתלב?^{viii}

ג'נט האלי

מונחים רבים הומצאו כדי לתאר מופעים ספציפיים של הפמיניזם המשילותי: פמיניזם מדינתי, פמיניזם כליאתי, פמוקרטיזם,^{ix} יזמיות מדיניות נשית, או "היעוצות המיוחדות להתמודדות עם אלימות מגדרית" המפורזות על פני הנוף המשפטי הבינלאומי... הרשימה ארוכה.¹ כל אחד מהם מתמקד במבנה משילותי מסוים, שאותו מצאו פמיניסטיות מסביר פנים לפחות במידת מה. ברשימה שהצגנו זה עתה, מדובר במדינה, במוסדות הענישה המדינתיים, בבירוקרטיה המדינתית, ב"חברה האזרחית", ובמומחיות שמקור סמכותן הוא בחוק, בהתאמה. בחרנו ב"פמיניזם משילותי" כמונח כולל על-מנת להקיף את כולם: אנו יוצאות מנקודת הנחה שכל סוג של כוח מדינתי, מעין-מדינתי או הקשור למדינה, יכול להיות מושפע ומונחה על-ידי פמיניסטיות ורעיונות פמיניסטיים, וכך אכן קרה במקרים רבים. היכן הפכה אפשרות זו למציאות?

כדומה לרבים אחרים החוקרים את הסדר המשפטי העכשווי,² אנו מבחינות בהתפשטות המואצת בעולם המעשה של צורות כוח מאורגן הפורצות את גבולות דימויה המסורתי של המדינה, וכמותם אנו מוצאות את המונח "משילות" כמונח שימושי לתיאור התרחבות הכוח הממשלי של צורות מוסדיות ופרקטיקות חברתיות שונות, הנגרמת כתוצאה מכך. צורות כוח אלה פועלות מתוך עצמן, כמרגם מלמעלה-למטה (top-down), מסייעות לכוח המדינתי ורוכשות אותו במרחב החוק-מדינתי, ומופיעות בשני צידיה של כל הבחנה בין הפרטי לציבורי. לחלק ניכר מהמשפט הטרנסלאומי יש אופי חוצה-ספירות שכזה, גם כשהוא מנסה לחקות את מאפייני הכוח המדינתי. למשל, מערכת הדיווח, המשמשת את רוב גופי האמנות כחלופה לשיפוט, יצרה רשת-שיח עצומה של חילופי טקסטים, במסגרתה מגוון שחקנים מנהלים, מסדירים ונאבקים על תוכנו של נורמות שמקורן באמנות. כאשר מדינות ממנות ועדות לבחון ולדווח על בעיות שנויות במחלוקת, כאשר הן שוכרות קבלנים פרטיים לביצוע פעולות ממשלתיות, וכשהן משלבות ארגונים לא-ממשלתיים (NGOs) – לעיתים אף תוך "הסמכתם" כסופר-לגיטימיים – לבצע עבודה בתחומי ההתנהלות האנושית, הן שולטות באמצעות ישויות, שבאופן פורמלי, הן אינן ממשלתיות. ואנו רואות באותן ישויות לא-ממשלתיות חלק מהממשל. אך למונח "משילות" משמעות רבה מזאת. אנו פונות אליו כדי להצביע על דה-פטישיזציה של המדינה כמקור היחיד לכוח משילותי – הכוכב האפל ברקיע הכוח, שאליו אנו כמהים וממנו אנו יראים באותה מידה של להיטות. כאן, אנו מתבססות על סדרת מהלכים פורצי-מסגרת מהגנאלוגיה שהתווה מישל פוקו לצורות מודרניות של ידע/פרקטיקה משילותיים בהרצאותיו בקולו' דה פרנס

viii העמודים המתורגמים מתוך פרק 1 הם: 3-10, 18-22. קטעים שלא תורגמו מסומנים ב [...].

ix המונח "פמוקרטיזם" הינו מטבע לשון אוסטרלי, המתאר נשים פמיניסטיות אשר פועלות בתוך מוסדות הבירוקרטיה והשלטון. ראו: Hester Eisenstein, *Femocrats, Official Feminism, and the Uses of Power: A Case Study of EEO Implementation in New South Wales, Australia*, 2 YALE J. L. & FEMINISM 51 (1989).

בשנים 1977-1978 וכן 1978-1979.³ במיוחד עכשיו, כשהפמיניזם מגיע למסדרונות הכוח, אנו מעריכות את המאמצים להתנגד לקבלת המדינה בתנאיה שלה, בין אם כנוקמת הכרחית ובין אם כ"מפלצת קרה" – שילוב היוצר מיסטיפיקציה, אשר, כפי שפוקו חוזר ומציין בהרצאות אלה, מעורר, כמעט מידית, פוכיה מהמדינה.⁴

"מעולם – והיום כנראה לא יותר מבעבר – לא ניחנה המדינה באחדות כזאת, בעצמיות כזאת, בפונקציונליות כזאת, והייתי אומר אפילו בחשיבות כזאת. ככלות הכול, ייתכן שהמדינה היא מציאות מְרוֹפֶּכֶת, והפשטה שנעשתה מיתוס, אשר חשיבותה קטנה בהרבה ממה שאנו חושבים. ייתכן. מה שחשוב... [העורכות: השמטה של ג'.ה.] איננו אפוא השתלטותה של המדינה על החברה אלא יותר מה שהייתי מכנה "המשלתה" של המדינה."⁵

לא רק הריבון, ולא רק המונופול על השימוש הלגיטימי בכוח, ולא רק קול ההמון במדינת הלאום: המשילות של פוקו מעניקה מסגרת למלוא הטווח של יחסי הכוח הנמצאים ביחס ישיר ל"דרך שבה מנהלים את התנהלותם של בני אדם".⁶ קברניטי האונייה מושל בה ובכל נוסעיה; כך גם האם החד-הורית המגדלת את ילדיה בשכונת עוני או בפבר. בירוקרטית אוניברסיטאית, שמונתה לטפל בתלונות על פגיעה מינית בתוך המוסד,⁷ פועלת כמושלת ממש כמו שביית המשפט העליון של ארה"ב פועל ככזה, כאשר הוא מכניס לתוך המשפט תיאוריה פמיניסטית בדבר הטרדה מינית: "הניתוח של המיקרו-כוחות, או של הליכי הממשליות,⁸ אינו מוגבל, בהגדרה, לתחום מסוים שנקבע על-פי גיזרה אחת בסקאלה [כִּי-אם צריך להיחשב פשוט כנקודת מבט, שיטת פיענוח, שיכולות להיות ישימות לגבי הסקאלה כולה], יהיה גודלה אשר יהיה".⁷ אכן, ברמת ההגדרה, זו "אינה שאלה של סקאלה" כלל וכלל!⁸ – אם כי, מובן שהסקאלה – בינלאומי, לאומי, מקומי, משפחתי וכולי – הופכת לקריטית בכל מאבק ספציפי.

מבחינה נורמטיבית, הרחבת המסגרת לפענוח הסקאלות השונות דורשת השעייה של הפרנויה, לא רק ביחס למדינה, אלא גם ביחס לכוח. כאשר פמיניסטיות ערערו על הצעתנו, כי הפמיניזם המשילותי קיים, לעיתים שמענו אותן טוענות, כי לא זאת בלבד שהפמיניזם עדיין קטן מאד אלא גם, כי המדינה הינה עצומת מימדים, מאיימת להחריד, ובלתי ניתנת לשינוי. אנו מודאגות מתפיסה זו במיוחד, מפני שבתחילה החזקנו בה במלואה. תחילה חשבנו, שספינות הרגל של הצלחות הפמיניזם המשילותי היו כולן מרוכזות באלימות מינית, וכי מקרי ההצלחה האלה עשו שימוש במשפט בראש ובראשונה כעושי⁹ (הפמיניזם הכליאית, שהגדירה אליזבת ברנסטיין).¹⁰ זהו, ללא ספק, המימד של הפמיניזם המשילותי שנראה לכולנו כבעייתי ביותר. ואכן, אפיון זה מתאים לחלק ניכר מהפמיניזם המשילותי הלאומי והבינלאומי; התיאבון של זרמים רבים בפמיניזם לשלוט באמצעות איסור וענישה הוא אחד המאפיינים הבולטים ביותר של הפמיניזם המשילותי כיום. עולות מיניות שמבצעים

x האלי מתייחסת לגל החדש של אסדרה של אוניברסיטאות בארה"ב ביחס לתלונות הנוגעות לתקיפה והטרדה מינית במסגרת Title IX. ראו את הדיון שלה בכך כאן: Janet Halley, *Trading the Megaphone for the Gavel in Title IX Enforcement*, 128 HARV. L. REV. F. 103 (2015).

xi במקור Gouvernamentalité, תחדיש של פוקו. לתחדיש שני טעמים עיקריים: ראשית, המונח מתייחס למכלול המוסדות, ההליכים, הניתוחים, החישובים והטקטיקות המאפשרים להפעיל את סוג השלטון הנקרא ממשל. שנית, יש במונח זה כדי לבטא את עליונותו של סוג השלטון הזה על פני כל הסוגים האחרים – ריבונות, משמעת וכדומה. תרגום המונח לעברית, ממשליות, הינו תחדיש של המתרגם אבנר להב, אשר הופיע לראשונה בתרגום לעברית של הרצאתו של פוקו: מישל פוקו "ביטחון, טריטוריה, אוכלוסייה: קורס בקולז' דה פרנס (1977-1978)" תיאוריה וביקורת 35, 106 (אבנר להב מתרגם, 2009).

גברים – אשר לפעמים מתגלמות באונס, ולפעמים ברכישת שירותי זנות או/ו בסרסרות – מובנות לעיתים קרובות, בראש ובראשונה, כפשעיה.

אבל אפילו המדינה הכליאתית אינה כוח מונוליטי הפועל מלמעלה למטה (top-down) הראוי – כשלעצמו – לדחייה מוסרית חדה וא־פריורית. ישנם מעשים אנושיים אשר יש להגדרם כפשעים, לפי דעתנו. אין בהדבקות הכינוי "כליאתי" לפמיניזם כדי לחשוף אותו במערומיו יותר מאשר האמירה כי הפמיניזם המשילותי קיים: קודם כל יש לתאר אותו, לדעתנו, ולאחר־מכן להעריך במדויק את השפעותיו. יתרה מכך, ענישה מצריכה בירוקרטיה, ומשליכה על צורות יומיומיות ועדינות של לחץ חברתי, אשר כולנו מפעילים זה על זה ללא הרף. היבט מרכזי של ספר זה הוא החתירה למוסר של אחריות על דרך התמודדות עם השאיפות הענישתיות של יוזמות פמיניסטיות.

יתר על כן, הנושאים בהם עוסק הפמיניזם המשילותי חורגים במידה ניכרת מהשימוש באכיפה פלילית נגד עברייני מין: הם כוללים נשים בשוק העבודה, זכויות נשים בהריון, לקראת לידה, או כאלה המעוניינות לבצע טיפולי הפריה/פריון או הפלה, נשים במשפחה, נשים בדירקטוריונים ונשים בזירה הציבורית. יש לנו נורמות פמיניסטיות שמכתיבות את גינוני הנימוסין הממוגדרים היומיומיים שלנו (מי פותח את הדלת עבור מי?); במהלך קמפיין הבחירות לנשיאות ארה"ב בשנת 2016, עמדותינו בשאלות מה צריכה הילרי קלינטון ללבוש ומה מותר או אסור היה לדונלד טראמפ לומר עליה, היו, לעיתים קרובות, עמדות פמיניסטיות. לאורכה ולרוחבה של קשת זאת, הפמיניזם המשילותי מכיל מספר גדול של פמיניזמים, ויכול להופיע בצורת כל כלי משילותי שניתן להעלות על הדעת. לכן, אנחנו מעוניינות בשאלה כיצד בוחרות פמיניסטיות את הכלים המשילותיים שלהן, וכיצד בעלי השליטה על הגישה לכלים אלה בוררים את השאיפות הפמיניסטיות, מאמצים את חלקן ומשאירים אחרות מאחור.

לבסוף, ככל שצורות משילות פמיניסטיות הופכות להיות השכל הישר המשפטי, החברתי, התרבותי ו/או האידיאולוגי, הן נעלמות ככוכבים באור היום. בחינתן דומה להתבוננות בטיפת מים המכה בבריכת מים גדולה יותר מתחתיה: תחילה נראה אדוות, אך עד מהרה חוזרים פני המים להיות חלקים לחלוטין, והטיפה מתמוססת במכלול. אופיה הפמיניסטי המובהק של ההתערבות התרבותית או המשפטית יכול להיעלם, ולעיתים קרובות כך קורה. תופעה זו בולטת במיוחד בפרייקטיים של פמיניזם משילותי שמבקשים להשפיע בתחום המשפט: זירות משפטיות רבות תובעות נייטרליות בתמורה לגיטימיות. בדומה לשחקנים פוליטיים אחרים, מגלות שופטות פמיניסטיות, קובעות מדיניות פמיניסטיות ומומחיות פמיניסטיות, שעליהן לציית לריטואלים של שלטון החוק, אובייקטיביות ורציונליות משפטית, כדי לפתח קשרים פוריים רבים עם הכוח המשפטי. לעיתים נטילת החלק בכוח השלטוני מחייבת פמיניסטיות מסורות להכחיש את "משוא הפנים" שלהן, להכריז שאינן פמיניסטיות כלל, או לטעון לשינויים בהשראת פמיניסטית על בסיס רציונלים שאינם פמיניסטיים. כפי שמראים שלושת מקרי המבחן המתוארים בספר זה, ורבים המופיעים בספר פמיניזם משילותי: רשמים מהשדה,^{xii} מעורבות במשפט כמדיניות וכמאבק פוליטי דורשת למצוא שותפים בלתי צפויים, לעבוד לצידם, ולקדם בשתיקה את מטרותיהם. לעיתים מופעל כלל משפטי, ששורשיו פמיניסטיים, על־ידי מישהו אדיש או אפילו מזיק באופן פעיל לנשים או לאידיאלים פמיניסטיים. שיתוף פעולה, פשרה, קנוניה, "שותפות לפשע", וקואופטיציה: חמש הפוליטיקות.¹¹ אנו נכנסות כאן לשטח טעון מוסרית, אשר יכול להפוך את ההתייחסות לרפורמה משפטית כ"פמיניסטית" כאל מהלך מגמתי.

חקר הפמיניזם המשילותי שהגיע לשלבים אלה של השתלבות וכיצועים יכול להיות מאתגר, אך הוא נחוץ אף יותר משום שהוא מביא אותנו למקומות של חקירה מוסרית. לאור כל זאת, אנו סבורות שברור לחלוטין כי הפמיניזם המשילותי אכן קיים. בעמודים הבאים נציג דוגמאות.

סקס רע

בשנת 2009 ציינה שרלוט בנץ' את המאבק באלימות המינית כהצלחה הבולטת ביותר של הפמיניזם המשילותי: "אין סוגיה שממחישה טוב יותר כיצד תנועת הנשים יכולה ומצליחה להעלות בעיה... לסדר היום של בעלי הכוח"¹². סקס רע מהווה מוקד לרפורמה פמיניסטית כבר למעלה משלושים שנה. להלן מספר דוגמאות. אתחיל מרפורמות בארה"ב, מאחר שבהינתן מעמדה הנוכחי כמעצמת-על, מובטח שרעיונות משפטיים רבים שתופסים אחיזה במוסדות מדינתיים אמריקאיים, יתפשטו ברחבי העולם. התהליך שמתרחש כאשר רעיונות אלה נתקלים ברעיונות פמיניסטיים מקומיים באותו הנושא הוא אחד הנושאים העיקריים שספר זה עוסק בהם.

אונס

פמיניסטיות אמריקאיות עמלו רבות כדי שאישומים באונס יהיו קלים יותר להוכחה; כדי להניע את המשטרה, החקירה והתביעה להגיש כתבי אישום ולפתוח בהליכים משפטיים באופן נמרץ; כדי להגן על העדות המתלוננות ולמנוע פגיעה בעדותן על בסיס מידע הנוגע לעברן המיני או התנהגותן טרם האונס הנטען; וכדי לקדם גזרי דין מחמירים. במדינות רבות הן הביאו להתקדמות משמעותית בתחומים אלה. למשל, במשפט המקובל, אונס הוגדר כיחסי מין שהושגו בכוח וללא הסכמת האישה. כעת, די באיום בכוח או בחוויה סובייקטיבית של איום בשימוש בכוח, ובמקומות מסוימים הכוח כבר אינו חלק מרכיבי העבירה. במשפט המקובל היה על האישה להתנגד עד קצה גבול היכולת, או לנסות לברוח; דרישה זו איננה עוד. בעבר, אם האישה הסכימה עקב השימוש בכוח, לא היה אונס; עתה, שימוש בכוח פוגם בכל הסכמה נתונה. יחסי מין מלאים אינם מהווים עוד תנאי בהגדרת אונס: די במגע באברי המין או בפייטהטבעת; ועבירה חדשה ופחותה במקצת של תקיפה מינית כוללת נישוק או גיפוף ללא הסכמה. מחלקות לעבירות מין נפתחו ביחידות המשטרה ובפרקליטויות, על-מנת לרכז את הרצון המוסדי להבטיח שההעמדה לדין בגין עבירות אונס ותקיפות מיניות יקבלו עדיפות באופן עקבי, ולהבטיח שהאנשים המטפלים בכך שותפים למטרה זו.

אין בכל זאת כדי לומר שמאמץ הרפורמה הושלם. המחלוקות והניסיונות להפעיל לחץ פוליטי נמשכים: סחבת בטיפול בערכות אונס, חוקי התיישנות, וזכויות נאשמים שחושפות את המתלוננות לחקירה פולשנית, הם רק מקצת מהבעיות שממשיכות להעסיק פמיניסטיות רבות בארה"ב וברחבי העולם. קבוצת פמיניסטיות מבקשת – למול התנגדות משמעותית של פמיניסטיות אחרות – להרחיב עוד יותר את ההגדרה של אונס/או תקיפה מינית, כך שיכללו כל מגע מיני שמושג ללא "הסכמתה המפורשת" (affirmative consent) של האישה. זהו פרויקט נמשך. אבל ברור אף לתומכותיו הנהלות ביותר שהוא השפיע באופן משמעותי על החוק ועל המנגנונים המוסדיים.

הטרדה מינית

התייחסות מינית בלתי רצויה, שהינה חמורה או נפוצה דיה כדי לפגוע בתפקודו של עובד/ת או תלמיד/ה במקום העבודה או הלימודים, היא עוולה אזרחית בארה"ב, והן מעבידים והן מוסדות חינוכיים אחראים למניעתה ולטיפול בה. הגדרות מורחבות של העוולה ושל תפקידים מוסדיים

פרק 1: היכן בסדר המשפטי הצליחו פמיניסטיות להשתלב? | ג'נט האלי

המטפלים בה, מטילות חובות אכיפה ומניעה די מקיפות הן על מוסדות פרטיים והן על ציבוריים. תעשייה למטרות רווח של מומחי חקירות ומשפטנים התפתחה כדי לסייע לתאגידים ולארגונים להקים את התשתית המוסדית הדרושה לניהול הליכים אלה ולהענשת מבצעי העוולה.¹³ בשעת כתיבת שורות אלה, כוללת עבירת ההטרדה המינית "אלימות מינית בקמפוסים" – סוג אלימות שאונס הוא הדוגמה הטיפוסית שלה, אך היא רחבה מכך ומתפרשת על פני מגוון הגדרות של התנהגות מינית בלתי הולמת. תחת האיום של אובדן מימון ממשלתי גורף, אימצו מכללות ואוניברסיטאות מדיניות והליכי משמעת חדשים לסטודנטים. כללים חדשים אלה עוברים מתחום החינוך לתחום העבודה. פמיניסטיות מעורבות באופן עמוק בשינוי מוסדי זה.

אלימות במשפחה

המצב המשפטי ביחס למניעת אלימות במשפחה בולט כקורפוס של רפורמה משפטית אשר פותח על-ידי פמיניסטיות ושביסוס צורתו המוסדית התגבש, כמעט לחלוטין, בזכות סינגור פמיניסטי. במשפט המקובל, לבעלים הייתה זכות להשתמש בענישה גופנית סבירה כלפי נשותיהם; נשים לא יכלו להעיד נגד בעלים אשר ניצלו זכות זו לרעה, והמשטרה ובתי המשפט הסיטו את מבטם כאשר נשים התלוננו. עתה, אלימות במשפחה היא פשע; מערכת צווי הגנה דורשת מהנאשם לשמור על מרחק מהבית ומהקורבן, והפרתם יכולה לגרור ענישה פלילית; סטנדרטים ראייתיים מיוחדים חלים כאשר נשים הורגות את מכיהן ומנסות להוכיח שפעלו מתוך הגנה עצמית; ישנה מערכת מקלטים בתמיכת המדינה, שמטרתה לשכן לפחות חלק מהנשים הבורחות מבתים אלימים ולתמוך בהן; ובחלק מהמדינות יכולות קורבנות לתבוע את המדינה, אם היא נכשלת באכיפת צו הגנה והקורבן נפגעת בגלל מחדלה.

חלק ממרכיביו של פרויקט זה הם כליאתיים ביותר: רפורמות פמיניסטיות בארה"ב כוללות חובת מעצר, חובת חקירה, וחובת קיום הליך משפטי ("no drop" policies). זאת, למשל, תוך התגברות על כלל ברירת המחול, המעניק למשטרה ולפרקליטות שיקול דעת בהחלטה באילו תיקים להגיש כתב אישום. במקרים אחרים, מה שבנו פמיניסטיות דומה הרבה יותר למערך שירותים חברתיים, כגון מערכת המקלט לנשים מוכות.

המאבק בזנות

סוגיית הזנות כה שנויה במחלוקת בקרב פמיניסטיות, שהיא מהווה מקרה מבחן של מאבק פנים-פמיניסטי במסגרת מנגנוני משילות במישור הלאומי, הבינלאומי, והטרנסלאומי. חלק מהזרמים בפמיניזם האמריקאי מסווגים את הזנות באשר היא כאונס בתשלום, כאלימות מינית וכעבדות: לפיהם, זנות היא בהכרח תוצאה של כפייה. עבורם הפללת כלל המשתתפים, למעט "האישה בזנות" עצמה, היא הסעד המשפטי המרכזי. לעיתים קרובות, זרמים אלה מכונים תנועת המיגור החדשה (neo-abolitionist movement), באנלוגיה לתנועה למיגור העבדות כמאה התשע-עשרה. זרמים אחרים של הפמיניזם האמריקאי חולקים על כך, ורואים את הזנות כמכירת שירותים מסוג אינטימי במיוחד, ומשכך, כפעילות לגיטימית, שאותה יש להסדיר לטובת הצד החלש – אך במונח זה, אין היא שונה מאוד מצורות אחרות של עבודה בסקטורים מועדים לניצול אשר שکر העבודה בהם בדרך כלל נמוך. הן מבקשות שירותים חברתיים, רגולציה, וחירות התארגנות עבור "עובדות מין". שתי גישות פמיניסטיות אלה נאבקות זו בזו על כל ניצחון קטן במשפט הפלילי, במשפט הבינלאומי/הטרנסלאומי בנושא סחר בבני-אדם ובמתן שירותים חברתיים. הנצחונות של תנועת המיגור החדשה, שלעיתים קרובות הושגו באמצעות כריתת בריתות עם כוחות חברתיים ודתיים שמרניים, כוללים

הפללת לקוחות שירותי מין, במטרה להביא ל"חיסול הביקוש" ("end demand"),^{xiii} באמצעות מעצור צרכני שירותי מין (johns) ביוש פומבי שלהם, גזירת עונשי מאסר ארוכים ושליחתם לתכניות לחינוך מחדש. במספר מדינות ברחבי העולם הצליח הזרם הראשון לשכנע מחוקקים, שכל רכישה של שירותי מין מאישה בזנות, וכל הירארכיית העסקה בתעשיית המין, מהווים סחר בבני אדם; סיווג שמביא להחמרה בעונשים, מבטיח מימון למפעל ההפלה, מניע מאמצי חילוץ קורבנות, ודורש מממשלות להקדיש משאבים בעיקר לאכיפה פלילית. בינתיים, מתנגד הזרם השני לרפורמות אלה, ומסייע לפעילי שמאל מתחום העבודה המאורגנת ולפעילים בתחום זכויות עובדים להפנות חלק מתשומת ליבה וממשאביה של מערכת המאבק בסחר בבני אדם לניצול עובדים בסקטורים בשוק העבודה שאינם מערבים מין. פמיניסטיות המתייחסות לזנות כסוגייה חברתית, נכנסות לשדה שבו המדינה מהווה בת-זוג כמעט בלתי נמנעת לריקוד, ושבו הן מוכרחות להיאבק בפמיניסטיות אחרות על-מנת להשיג את מטרות המשילות שלהן.

[...]

צורות משילות

פמיניסטיות המבקשות להחזיק בכוח שלטוני הפגינו יכולת התגמשות והתאמה ביחס לצורות הכוח בהן הן מבקשות לאחוז. משפט פלילי וענישה שיחקו תפקיד מרכזי, בייחוד ביחס לסקס רע, אבל צורות כוח "רכות" הרבה יותר הוכיחו עצמן כשימושיות גם כן.

המשפט החוקתי, אם ניקח דוגמה אחת, הוא צורה מרכזית של פמיניזם משילותי, ואמצעי מפתח להפצת אידאליים ורעיונות פמיניסטיים ביחס למשילות. פמיניסטיות בארה"ב, אשר ביקשו לעדכן את החוקה האמריקאית שאומצה בשעה שהאי-שוויון החברתי, הפוליטי, הכלכלי והתרבותי כלפי נשים היה טבוע בסדר המשפטי, ניהלו מאבק איתנים בשנות השבעים ועד תחילת שנות השמונים במטרה להעביר את התיקון לשוויון זכויות בחוקה (Equal Rights Amendment).¹⁴ מאמץ זה כשל, אך הותיר את הפמיניסטיות עם תשתית פוליטית לאומית רחבה. הן השתמשו בידע וביכולת המוסדית שלהן, לא רק כדי להביא לבחירת נשים למשרות ציבוריות (וכך לחולל שינוי באמצעות חקיקה ומדיניות ציבורית), אלא גם כדי לקדם התדיינות חוקתית. הן גם נאבקו בהתנגדות פוליטית למאמצייהן בענייני החקיקה והמנהל, והתייצבו בפני יריבים שטענו שהרפורמות שלהן מפרות זכויות חוקתיות. אלמנט הטבוע בדיון הציבורי בארה"ב הוא החשיבה החוקתית, ופמיניסטיות עמלו רבות כדי לבנות הנחת יסוד חוקתית בלתי מדוברת, לפיה מן הראוי שנשים יצביעו, ישאו במשרות ציבוריות, יהיו שוות לגברים במשפחה ובמקומות העבודה, ויוכלו להכריע את הגורל בנוגע לרבייתן.

פמיניסטיות ברחבי העולם הפיקו תועלת מההתפשטות המאסיבית והמתמשכת של חוקתנות (constitutionalism)^{xiv} כאמצעי הראשון במעלה לארגון מדינות לאום, בעקבות הדה-קולוניזציה של חצי הכדור הדרומי לאחר מלחמת העולם השנייה. הן נאבקו לשבת סביב השולחן בתהליך הניסוח,

xiii מדיניות "חיסול הביקוש" ("end demand") מבקשת להתמודד עם בעיית הזנות באמצעות פעולות הרתעה וענישה כלפי צרכני שירותי מין. מדיניות זו מצויה במחלוקת עמוקה בתוך הפמיניזם, באשר למידת יעילותה ולאופן השפעתה על נשים בזנות. לעמדות לכאן ולכאן ראו למשל: מחד גיסא; Stephanie Berger, *No End in Sight: Why the "End Demand" Movement Is the Wrong Focus for Efforts to Eliminate Human Trafficking*, 35 HARV. J. L. & GENDER 523, 525 (2012) ומאידך גיסא; Raymond, *Prostitution on Demand: Legalizing the Buyers as Sexual Consumers*, 10 VIOLENCE AGAINST WOMEN 1156 (2004).

xiv ראו: גדעון ספיר ושאל שארף "חוקתנות עממית" מחקרי משפט ל 161 (2015).

פרק 1: היכן בסדר המשפטי הצליחו פמיניסטיות להשתלב? | ג'נט האלי

ועמלו רבות כדי להטמיע שפה פמיניסטית לחוקות בכל העולם. ולעיתים קרובות הן הצליחו: חוקת קניה משנת 2010, למשל, אוסרת על הפליה מחמת מין (מונח שיש לו תוקף חוקתי בארה"ב רק מפני שאומץ על-ידי שופטים), וקובעת מספר מינימאלי של נשים שיש לבחור או למנות לגופים ממשלתיים שונים.¹⁵ סקירה של חוקות ברחבי העולם, שבוצעה לאחרונה, מצאה כי זכויות נשים נהנו "מעלייה דרמטית במיוחד" ב"רפולריות" בתהליכי החוקתנות שלאחר המלחמה.¹⁶

מה שמחבר בין החוקתנות הפמיניסטית האמריקאית לבין האקטיביזם החוקתי של פמיניסטיות ברחבי העולם הוא רשת סבוכה, שניתן לכנותה חוקתנות פמיניסטית השוואתית. סוף המלחמה הקרה ועלייתה של ארה"ב כמעצמת-העל היחידה, פירושם שרעיונות משפטיים אמריקאיים – כולל רעיונות מהפמיניזם המשילתי האמריקאי – זוכים להשפעה בינלאומית חסרת תקדים. הדבר משתרע על פני הרבה מעבר לרעיונות חוקתיים, אך בהחלט כולל אותם. לפעמים נישא פרויקט ייצוא זה בכוחו של נשק צבאי ועל-ידי רצונה של ממשלת ארה"ב להיות בעלת כוח והשפעה מחוצה לה. כפי שמראה הילה שמיר בפרק החמישי של ספר זה, החקיקה האמריקאית נגד סחר בבני אדם לרבות דרישות, שנחקקו הודות לפמיניסטיות אמריקאיות, הפכה מחייבת עבור ממשלת ישראל, שכן זו ביקשה לשמור על זרימת הסיוע האמריקאי. בנוסף, נודדת ההשפעה האמריקאית גם באמצעות אינספור אמצעי הפצה בלתי-אלימים, הנסמכים על כריזמה ולא על כוח. אמצעים אלה נעים בטווח שבין יצוא של סרטים אמריקאים ומוצרי תרבות אחרים לבין הרישום של סטודנטים זרים ללימודים אקדמיים באוניברסיטאות ברחבי ארה"ב, ובמידה גוברת והולכת, אף להשכלה תיכונית. שמיר מראה גם זאת: רשת ענפה של פעילות פמיניסטית רדיקלית (מזרם פמיניזם של שליטה) נוצרה בישראל והונהגה בידי נשים ישראליות, שהגיעו לארה"ב ללימודים מתקדמים ולמדו את עיקריו של פמיניזם זה תוך כדי כך. פמיניסטיות אלה פעלו בשיתוף פעולה עם גורמים אמריקאיים בעלי עוצמה – שהושפעו גם כן מפמיניזם של שליטה באופן משמעותי – ורכשו השפעה גדולה דיה בדיונים נגד סחר בבני אדם בישראל ודרך כך, בין היתר, עודדו את הטמעתם של רעיונות של פמיניזם של שליטה בפרקטיקות שאימצה המדינה.

ובכל אשר תלך החשיבה המשפטית האמריקאית, ובכלל זה החשיבה המשפטית הפמיניסטית האמריקאית, היא נפגשת עם חשיבתן של פמיניסטיות ברחבי העולם (ומתנגדיהן) אשר להן מסורות עשירות – מקומיות, בינלאומיות וטרנסלאומיות – משלהן, ביחס לחשיבה ופעולה בנושאי כוח וצדק בעולם ממוגדר. כפי שמראה רייצ'ל רבושה בפרק שש, לפמיניסטיות בארה"ב יש דעות באשר למה שפמיניסטיות בהודו אמורות לרצות שהמשפט יעשה למענן. וכפי שמראה פרבהה קוטיסוורן בפרק ארבע, לפמיניסטיות בהודו יש מילייה פמיניסטי משלהן, עם מומנטום היסטורי ומתחים פנימיים ופרויקטים משלו. רבושה מראה כיצד רשת צפופה של כוח השפעה וכוח השפעה נגדי, הנישאת על-ידי הטכנולוגיה המשפטית הספציפית שמציעים הרעיונות של זכות חוקתית להפלה או לחיים, יוצרת מסגרת שבתוכה פועלות פמיניסטיות בנושא זכויות פריון (reproductive rights) במדינותיהן וברמה הטרנסלאומית. הפיכת אותם מעגלים של השפעה והתנגדות לגלויים לעין היא אחת הסיבות העיקריות שאנו מתמקדות בפמיניזם המשילתי כמושא מחקר חשוב. בהמשך תת-פרק זה, אציג כמה מהדרכים החדשות והמובחנות ביותר שבאמצעותן ארגונו פמיניסטיות את החיים הטרנסלאומיים של הפמיניזם המשילתי.

הטמעת חשיבה מגדרית / מומחי מגדר

יש אנשים שישכחו שמין, מיניות, מגדר ומשפחה הם נושאים בעלי חשיבות ברגע שתפסיקי לדבר, לא משנה כמה פעמים תזכירי להם זאת. פמיניסטיות העוסקות במשילות המציאו את שיטת הטמעת

החשיבה המגדרית (Gender Mainstreaming) כדי להתמודד עם בעיה זו. שיטת ההטמעה דורשת כי המגדר יהיה "מימד בלתי־נפרד מהתכנון, היישום, המעקב וההערכה של מדיניות ושל תוכניות בכל המרחבים הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים"¹⁷. במסגרת כל תהליך של קבלת החלטות בתוך מוסד, קיימת חובה בירוקרטית לכלול סקירה של השלכותיו המגדריות. הן הצורך בסקירה זו והן ההליכים לשם כך עברו תהליך של בירוקרטיזציה.

הטמעת החשיבה המגדרית הכניסה פמיניסטיות לארגונים רבים, מהאו"ם ועד להנהלת אוניברסיטאות, כמעט תמיד כבירוקרטיות. כאן, אין הן מחזיקות בכוח שיפוטי, לא בחרב הענישה, אלא בכוח המרובד יותר של המנהל.

שיטת הטמעת החשיבה המגדרית, ששמה לה למטרה להפוך רעיונות פמיניסטיים לאוניברסאליים במשילות ולהמיר כל ישות ממשלתית לענף של הפמיניזם המשילותי, יוצרת, באופן פרדוקסלי, מומחיות למגדר. היא מבטיחה שיהיו לנו נשים המוסמכות להפיק ניתוחים פמיניסטיים שלכל הפחות יהיו מובנים, ואולי אף מוכרים כמקור מידע מוסמך, במוסדות שמוקנה להם סוג כלשהו של סמכות משפטית. אכן, מומחיות מגדר היו החלוצות שדרשו הטמעה של חשיבה מגדרית, ולאחר מכן המשיכו במעקב אחר יישומה. המומחיות יכולה להיות נתונה לטווח רחב של ישויות, החל מאדם בודד הנושא בתיק המגדר ועד לסוכנות שלמה. מאחר שהאו"ם התחייב להטמעת חשיבה מגדרית, יש לו כיום משרד בדרג הגבוה ביותר, UN Women, המדווח ישירות למזכ"ל האו"ם, ומתמקד באופן בלעדי בסוגיות של נשים ומגדר – בכל תחומי הפעילות של האו"ם. הדבר הוביל למצב חדש ומפתיע: אנשים שלא היו פמיניסטים בעבר נושאים במשרות פמיניסטיות, מה שיצר את המושג "פמיניסטיות מתשע עד חמש".

הטמעת החשיבה המגדרית באו"ם, בתורה, דרשה ממדינות חברות מחצי הכדור הדרומי לפתח "מנגנונים לאומיים" המוקדשים לנושאי מגדר, ובתמורה מקבלים מנגנונים אלה מימון מהאו"ם, על-מנת ליצור רשתות (network) ביניהם. מנגנונים לאומיים הם אחד המרחבים החשובים ביותר לחקר האינטרקציה בין סדר היום הפמיניסטי המערבי והלא-מערבי.

אחת התוצאות של פרויקט הטמעת החשיבה המגדרית היא שהמומחית למגדר הופכת לאשת מקצוע. הנושאים שבהם היא מתמחה הופכים לידע פמיניסטי בעל גשפנקה רשמית. משם לא רחוקה הדרך לסטנדרטיזציה של מערך מחויבויות של הפמיניזם המשילותי המופיעה באופן שגרת בעבודה של המומחיות למגדר, ושברך כלל אינה ניתנת לשינוי באמצעות פעילות פמיניסטית כמו העלאת מודעות, כתיבת בלוגים, אקטיביזם, או פדגוגיה, אלא באמצעות שינויים באידיאולוגיה הפמיניסטית של שורות המומחיות.

ארגונים לא-ממשלתיים ופיתוח רשתות (networking)

עלייתו של הפמיניזם המשילותי התרחשה במקביל להתרחבות ולפרגמנטציה של הסדר המשפטי הבינלאומי. החל משנות התשעים המוקדמות, גדלו והתרכבו מוסדות משפטיים בינלאומיים מכל הסוגים: זכויות אדם, פיננסים, סחר, אכיפה פלילית, אוכלוסיה, סביבה. בתוך כך, הם הרחיבו את השפעתם על החברה האזרחית על-ידי טיפוח שותפויות עם ארגונים לא-ממשלתיים. כך היה קורה גם ללא עליית הפמיניזם המשילותי, אך פמיניסטיות זיהו זאת מלכתחילה, ונכנסו לתהליך בהתלהבות. הפמיניזם המשילותי הבינלאומי/הטרנסלאומי וספירת הארגונים הלא-ממשלתיים המציאו זה את זה במשותף.

ראו למשל את ועידות הנשים של האו"ם: מקסיקו סיטי (1975), קופנהגן (1980), נייורבי (1985), ובייג'ינג (1995). לכל אחת מהן קדמו ועידות הכנה גדולות של האו"ם, ולא להן קדמו מפגשי הכנה

נוספים. הרעיון המקורי, שהיה מקובל בימיו הראשונים של תהליך זה, היה שהמפגשים הללו יכנסו יחדיו נציגים של מדינות.¹⁸ אך עד מהרה דרשו ארגוני נשים רבים (קרי: פמיניסטיות) להשתלב. ועידת בייג'ינג הייתה הפעם האחרונה שניתן היה להפריד אותם לוועידה של ארגונים לא-ממשלתיים באתר מרוחק מן המפגש הרשמי. מאז ואילך, יכלו ארגונים לא-ממשלתיים להגיש בקשה להשתתף בוועידה, ולקחת חלק בדיונה כשחקנים פנימיים.

ואולם, תהיה זו טעות לראות את הפמיניזם המשילולי כצורה של התארגנות לא-ממשלתית הממוקדת כולה במרכזי הכוח העליונים. העשורים הראשונים של הפמיניזם המשילולי התאפיינו לא פחות מכך ביכולתן של פמיניסטיות ליצור רשתות ארגוניות שמשלכות ארגונים מקומיים ולעיתים מונחות ומובלות על-ידם. פמיניסטיות סייעו ביצירת הרשת המבוססת של ארגונים לא-ממשלתיים הפועלת כיום ברמות התת-לאומיות, הלאומיות והאזוריות בכל רחבי העולם, אך בעיקר בעולם המתפתח. במימון האו"ם, הסוכנות האמריקנית לפיתוח בינלאומי (USAID), קרנות אירופאיות וקרנות תורמים גדולות, יוצרים ארגונים אלה רשתות של פמיניסטיות אשר בונות קשרים, אוספות מידע מקומי, מפיצות מדיניות ומתאמות ביניהן לבין רשת הארגונים הפמיניסטיים הלא-ממשלתיים בדרג הבא מעליהן. הם מכשירים מקצועית את חברותיהן וחבריהן בדומה לפרופסורנליזציה שמייצרת תפקיד המומחית למגדר באו"ם. הגם שערוצי מימון אלה מציעים הזדמנויות גדולות לאקטיביזם פמיניסטי, הם גם מציגים בפני פמיניסטיות דרישות קדם לציות אידיאולוגי, ובמידה גוברת והולכת גם לציות בעל פן משפטי. תורמים דורשים תוצרים (deliverables), ותוצרים אלה תמיד טעונים אידיאולוגית. ולפעמים הם תופסים את מקומו של האקטיביזם המקומי, במקום להעצים אותו. לדוגמה, מאז שהפוליגמיה ומה שמכונה מילת נשים (female genital mutilation) הומשגו מחדש כאלימות מינית, ולא כתרבות, פמיניסטיות מקומיות שיכלו להצטרף לתכנית הבינלאומית להפלת פרקטיקות אלה ומיגורן, זכו במימון וביכולות ארגוניות, בשעה שאלו המחזיקות בסדרי עדיפויות אחרים פעלו מתוך נחיתות יחסית.¹⁹

מומחיות

לעיתים קרובות, הרעיונות הפמיניסטיים יכולים להשתלב במשילות רק אם הם מפסיקים להיראות פוליטיים והופכים לנייטרליים, אובייקטיביים, ופשוט נכונים. כאשר הם עושים זאת בהצלחה, הם הופכים להיות "השכל הישר", ויכולים אפילו להיעלם. אבל הם יכולים גם להפוך לגירסה הטכנית, המצועצעת, האליטיסטית, המוסמכת והמוכרת של השכל הישר. בכל מקרה, הופך הפמיניזם לצורה של מומחיות.²⁰

לפעמים הפמיניזם כמומחיות מגולם בעצם קיומה של מומחית. תנועת הנשים המוכות בארה"ב הבינה זאת בשנות השמונים. במהלך הגנתן על נשים שהרגו את הגברים שהתעללו בהן, נדרשו פעילות התנועה להביס את הנחת המוצא, אשר שופטים ומושבעים היו שותפים לה, כי נשים אלה היו מסוגלות להציל את עצמן, בלי להרוג אף אחד, אילו פשוט עזבו את הבית. הן פיתחו תסמונת פסיכולוגית (שנויה במחלוקת), תסמונת האישה המוכה (Battered Women Syndrome), ואיתרו מומחים ומומחיות שיכלו לקבל מעמד של עדים מומחים בתיקים משפטיים ולקבוע שהגבר ההרוג ניטרל פסיכולוגית את קורבנו מיכולתה לפעול בכל צורה אחרת לטובת האינטרסים שלה. תסמונת האישה המוכה כמומחיות שימשה לחיזוק טיעון ההגנה העצמית, או חתרה להצדקת פטור מאחריות משפטית.²¹

באמצע שנות התשעים, פמיניסטיות בינלאומיות התאימו תפקיד מיוחד באו"ם, "הדווח המיוחד" (special rapporteur), למטרות פמיניסטיות. דווחים מיוחדים מדווחים למועצת זכויות האדם

(לשעבר ועדת זכויות האדם) ולעיתים לאסיפה הכללית; מופקד בסמכותם הטיפול בתחום אחד בלבד, כגון עינויים או הזכות למזון. דווחים מיוחדים מפקים דו"חות על בעיה שזכתה להכרה רשמית, וממצאיהם עשויים להתפס כאמת עובדתית בדיוני מדיניות וככך לקדם, באופן הדרגתי, הצהרות מדיניות קיימות. הם משולבים אוטומטית בתהליכי מדיניות רבים, ולאחרונה אף הוסמכו לקבל תלונות ולהעבירן הלאה למועצת האו"ם. הם לא מקבלים את שכרם מהאו"ם, אלא מהקצאה נפרדת, שלכאורה מרחיקה אותם מהפוליטיקה הבירוקרטית. בשנת 1994 כוננה מועצת זכויות האדם את תפקיד הדרווחית המיוחדת לנושא אלימות נגד נשים, גורמיה והשלכותיה; מאז הפיק המשרד הררי חומרים, המשתרעים על טווח שנע בין הצהרות מדיניות כלליות לבין דו"חות מפורטים על הנעשה במדינות שונות. בהמשך, בשנת 2009, מינתה מועצת הביטחון נציגה מיוחדת של המזכיר הכללי לאלימות מינית באזורי קונפליקט. התחום המתפתח שעליו מופקדים משרדים אלה – שימו לב למעבר מ"אלימות נגד נשים" ל"אלימות מינית" – נותן ביטוי לתמרונים עקביים ומתוחכמים של פמיניסטיות בתוך האו"ם, להקדשת תפקידי המומחיות שלו לסדרי עדיפות פמיניסטיים. כפי שטוען דייוויד קנדי בספרו "עולם של מאבק",^{xv} העולם נשלט על-ידי מומחים הנאבקים להשיג השפעה ושליטה על מהלך האירועים ומשמעותם. ולמרות הנייטרליות והאובייקטיביות הלכאורית שלה, מומחיות פמיניסטית – כמו סוגים אחרים של מומחיות – משחקת בפוליטיקת כוח טקסית ואסטרטגית עד-מאוד. פמיניסטיות הן שותפות חשובות בצורת משילות זו, שלעיתים קרובות אינה נראית, אך היא נפוצה מאד.

הערות

- 1 למונחים הספציפיים שאנו מזכירות, ראו, למשל, Joyce Outshoorn and Johanna Kantola, eds., *Changing State Feminism* (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2007); Elizabeth Bernstein, "The Sexual Politics of the 'New Abolitionism,'" *Differences: Journal of Feminist Cultural Studies* 18, no. 3 (2007): 128–51; Hester Eisenstein, *Inside Agitators: Australian Femocrats and the State* (Philadelphia: Temple University Press, 1996); Kate Bedford, "Introduction," in *Developing Partnerships: Gender, Sexuality, and the Reformed World Bank* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009), xvii; Rome Statute of the International Criminal Court, (סעיף המסמך art. 42(9)), July 17, 1998, 2187 U.N.T.S. 3, <http://www.un.org/law/icc/index.html> את תובע בית הדין הפלילי הבינלאומי למנות מומחים לאלימות מינית, מה שלבסוף מוסד כמשרד היועץ המיוחד לתובע על אלימות מינית).
- למחקרים נוספים על מה שאנו מכנות פמיניזם משילותי, ראו, Victoria Bernal and Inderpal Grewal, eds., *Theorizing NGOs: States, Feminisms, and Neoliberalism* (Durham, N.C.: Duke University Press, 2014); Kristin Bumiller, *In an Abusive State: How Neoliberalism Appropriated the Feminist Movement against Sexual Violence* (Durham, N.C.: Duke University Press, 2008); Gülay Caglar, Elisabeth Prügl, and Susanne Zwingel, eds., *Feminist Strategies in International Governance* (New York: Routledge, 2013); Sara R. Farris, *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism* (Durham, N.C.: Duke University Press, 2017); Leela Fernandes, *Transnational Feminism in the United States: Knowledge, Ethics, and Power* (New York: New York University Press, 2013); Nancy Fraser, *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis* (New York: Verso, 2013); Dorothy L. Hodgson, ed., *Gender and Culture at the Limit of Rights* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011); Karen Knop, ed., *Gender and Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2004); Nivedita Menon, *Recovering Subversion: Feminist Politics beyond the Law* (Urbana: University of Illinois Press, 2004); Sally Engle Merry, *Human Rights and Gender Violence: Translating International Law into Local Justice* (Chicago: University of Chicago Press, 2006); Shirin M. Rai and Kate Bedford, eds., "Feminists Theorize International Political Economy," special issue, *Signs* 36, no. 1 (Autumn 2010); Shirin M. Rai and Georgina Waylen, *Global Governance: Feminist Perspectives* (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2008); Annelise Riles, *The Network Inside Out* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000); Anna Yeatman, *Bureaucrats, Technocrats, Femocrats: Essays on the Contemporary Australian State* (Sydney: Allen & Unwin, 1990)
- 2 ראו, למשל, Orly Lobel, "The Renew Deal: The Fall of Regulation and the Rise of Governance in Contemporary Legal Thought," *Minnesota Law Review* 89, no. 2 (2004): 342–470; John Ruggie, "Global Governance," syllabus, Harvard Kennedy School, Cambridge, Mass., Fall 2013, <http://www.hks.harvard.edu/syllabus/IGA-103.pdf>; Benedict Kingsbury, Nico Krisch, and Richard B. Stewart, "The Emergence of Global Administrative Law," *Law and Contemporary Problems* 68, nos. 3–4 (2005): 15. For a critical assessment of new governance, see Amy J. Cohen, "Negotiation, Meet New Governance: Interests, Skills, and Selves," *Law and Social Inquiry* 33, no. 2 (2008): 503–62
- 3 Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977–78*, trans. Graham Burchell (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2007); Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*, trans. Graham Burchell (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2008); Alexandria Jayne Innes and Brent J. Steele,

- “Governmentality in Global Governance,” in *Oxford Handbook of Governance*, ed. David Levi-Faur (Oxford: Oxford University Press, 2012), 716–29.
- 4 Foucault, *The Birth of Biopolitics*, 75–100
- 5 קורס; מישל פוקו “ביטחון, טריטוריה, אוכלוסייה: קורס בקולז’ דה פרנס (1977–1978)” *תיאוריה וביקורת* 35, 106 (אבנר להב מתרגם, 2009).
- 6 Foucault, *The Birth of Biopolitics*, 186
- 7 ש.ם.
- 8 ש.ם.
- 9 Janet Halley, Prabha Kotiswaran, Hila Shamir, and Chantal Thomas, “From the International to the Local in Feminist Legal Responses to Rape, Prostitution / Sex Work, and Sex Trafficking: Four Studies in Contemporary Governance Feminism,” *Harvard Journal of Law and Gender* 29, no. 2 (2006): 335–423
- 10 Bernstein, “The Sexual Politics of the ‘New Abolitionism,’” 143
- 11 ראו את המבוא.
- 12 Charlotte Bunch, “Listen Up: UN Must Hear Women on Sexual Violence,” *On the Issues Magazine*, Spring 2009, https://www.ontheissuesmagazine.com/2009spring/2009spring_11.php
- 13 Vicki Schultz, “The Sanitized Workplace,” *Yale Law Journal* 112, no. 8 (2003): 2061–193
- 14 Jane J. Mansbridge, *Why We Lost the ERA* (Chicago: University of Chicago Press, 1986)
- 15 חוקת קניה (2010), סעיף 27(4) (אוסר על הפליה מחמת מין); שם, סעיף 97(1)(b) (קובע שהאסיפה הלאומית תכלול 47 נשים נבחרות).
- 16 David S. Law and Mila Versteeg, “The Evolution and Ideology of Global Constitutionalism,” *California Law Review* 99, no. 5 (2011): 1163–57, 1200
- 17 Rep. of the Economic and Social Council for 1997, U.N. Doc. A/52/3, at 27 (September 18, 1997).
- להערכה פמיניסטית של הטמעת חשיבה מגדרית, ראו Hilary Charlesworth, “Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations,” *Harvard Human Rights Journal* 18, no. 2 (2005): 1–18
- 18 Merry, *Human Rights*: בהתאם: שתי אתנוגרפיות מוסרות גרסאות אופטימיות ועגומות של תהליך זה, *and Gender Violence*; Riles, *The Network Inside Out*
- 19 Dorothy L. Hodgson, “‘These Are Not Our Priorities’: Maasai Women, Human Rights, and the Problem of Culture,” in Hodgson, *Gender and Culture*, 138–57
- שונות בנושא מילת נשים בין ארגונים פמיניסטיים לא-ממשלתיים במימון בינלאומי לבין נשות שבט המסאי); Ousseina D. Alidou, “Muslim Women, Rights Discourse, and the Media in Kenya,” in Hodgson, *Gender and Culture*, 180–99
- יחידה מתנגדת לארגוני נשים קנייתיים התומכים בהצעת חוק אלימות מינית הכוללת הפללה של אלימות בתוך המשפחה). להערכה חיובית יותר של עלייתה של האלימות המינית כמסגרת המרכזית של התארגנות פמיניסטית טרנסלאומית, ראו S. Laurel Weldon and Mala Htun, “Feminist Mobilisation and Progressive Policy Change: Why Governments Take Action to Combat Violence against Women,” *Gender and Development* 21, no. 2 (2013): 231–47
- 20 David Kennedy, *A World of Struggle: How Power, Law, and Expertise Shape Global Political Economy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2016).
- להיאור עלייתה של האלימות המגדרית או המינית כעדיפות מרכזית בחוק הבינלאומי והטרנסלאומי, תיאור שבו התפתחות המומחיות הפמיניסטית

לאונס וטראומה הפכה לכוח ממסדי והובילה ליצירת טווח נרחב של פרקטיקות מוסדיות ותיעודיות, ראו Carol Harrington, *Politicization of Sexual Violence: From Abolitionism to Peacekeeping* (Burlington, Vt.: Ashgate, 2010).

21 לתיאור ביקורתי של מאמצים אלה מפי פמיניסטיות אשר עסקה בהם בעצמה, ראו Elizabeth M. Schneider, *Battered Women and Feminist Lawmaking* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2000), 8–86, 113–47.

פרק 2: אילו צורות של פמיניזם זכו להשתלב במגנוני משילות?

ג'נט האלי

רעיונות פמיניסטיים ופעילות פמיניסטיות חוצים גבולות. ההטמעה המרשימה של רעיונות מדיניות פמיניסטיים בארגונים בינלאומיים, כגון האו"ם והבנק העולמי, באמנת רומא אשר כוננה את בית הדין הפלילי הבינלאומי, ובהתחייבויות המעוגנות באמנות, כגון האמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורותיה ופרוטוקול פלרמו למאבק בסחר בבני אדם, פירושה שהמשפט עצמו מהווה כלי להפצת הפמיניזם המשילתי ולפיכך גם להפצת הפמיניזם. כמו כן, מגזר הארגונים הלא-ממשלתיים, הפועל מכוחם של מענקים ממשלתיים, תורמים פרטיים בעלי כיס עמוק, ואקטיביזם אינטרנטי, מפיץ נורמות ופרקטיקות פמיניסטיות לרחבי העולם, ממרכזים רבים של עשייה פמיניסטית לאינ-ספור אתרים מקומיים של מעורבות פמיניסטית. ובמקומות שונים ברחבי העולם, משגשים פמיניזמים מקומיים בה בעת שהם מקדמים בברכה, מתעלמים, מסתגלים באי-רצון ומתנגדים לפמיניזמים אחרים המגיעים "מבחוץ". חקר הפמיניזם המשילתי הוא בהכרח פרויקט השוואתי, המתחקה אחר הגנאולוגיה של התפוצה – של ייצור וקבלה – מהבינלאומי אל המקומי ובחזרה, מהמרכז לפריפריה ובחזרה, ממגדל השן אל הרחוב ובחזרה. ומכיוון שהפמיניזם נוקט עתה בצורות של משילות, המאבק על ייצור, תפוצה, וקבלה של פמיניסטים ופמיניסטיות, רעיונות ופרקטיקות פמיניסטיים מושג לא רק באמצעות כוח הכריזמה הטבועה בהם, אלא לעיתים בכוח הנשק.

למרות הדגש שלנו על אתרים מקומיים של עשייה פמיניסטית ברחבי העולם, מתמקדים הפרק הראשון והשני בפמיניזם בארה"ב. עליונותה של ארה"ב בעידן הפוסט-סובייטי משמעה, כי בתוך הפמיניזם המשילתי, שמורים לפמיניזמים האמריקאיים מקום בולט ויכולת מעבר בין מדינות שפמיניזמים המתהווים במקומות אחרים אינם נהנים מהם. אכן, לפמיניזם האמריקאי, כמו לאזרחי ארה"ב, יש דרכון שאפשר לנסוע איתו כמעט לכל מקום ללא צורך באשרת כניסה: כושר ההתבלטות ויכולת התפוצה אלה הפכו את הפמיניזם האמריקאי חירש מעט למגבלותיו-שלו ולהתנגדות העזה שהוא לעתים מעורר בקרב פמיניסטיות שמחוץ לארה"ב. מה שפרק זה עומד לתאר הוא איפוא מודל ואנטי-מודל גם-יחד. עם-זאת, אנו סבורות שכדאי, כבר בתחילת הדרך, לשרטט בקווים גסים את הכלים המצויים בידי הפמיניזם האמריקאי. בנקודות מסוימות, בחינה זו מתחקה בהכרח אחר בריתות בין פמיניסטיות בארה"ב ומחוצה לה. בנקודות אחרות, היא מזהה התנגדות.

הפמיניזם הוא מחלוקת מתמשכת לגבי מין, מיניות, מגדר ומשפחה, בין אנשים השותפים למחויבות מרכזית, לעיתים מכריעה או הכרחית, לאמנציפציה של כל מה שנשי (all things F): נשים, נשיות, מגדרים נקביים או נשיים, אמהות, בנות, ילדות. אך ניתן להבחין בדפוסים. פמיניזמים ששמים דגש על הירארכיות כוח, נבדלים מאלה המוצאים את המפתח בערכים תרבותיים; ופמיניזמים המבחינים באי-שוויון ולא בשליטה, מתבטאים בצורה שונה מאד בנוגע לאי-צדק ולאמנציפציה מפמיניזמים העוסקים בשאלות חלוקתיות. כל אחד מהדגשים הללו בא לידי ביטוי במגוון צורות רדיקליות ומתונות. פמיניזמים שרואים גברים, שליטה גברית, או ערכי עליונות גברית בתור הבעיה, נבדלים

מאלה שרואים את המגדר של כולם בתור הבעיה. פמיניזמים, השמים דגש על מין ומיניות כבעיה, קוראים מסורות שונות ומזהים מציאויות שונות מאלה המדגישים פיריון, משפחה ועבודה. ופמיניזמים המסוגלים להביא בחשבון שישנן בעיות אחרות בעולם מלבד מגדרי הזכר והנקבה (M/F gender) או גרסאותיהם האחרות – המחויבים באותה מידה לפעולה בנושא גזע או קולוניאליזם או התחממות גלובאלית – שונים מאד מאלה, ששותפים להנחת היסוד, לפיה כל הכוחות או כל הדברים הרעים בתרבות אשר "מצטלבים" (intersecting)^{xvi} זה עם זה, צריכים, בסופו של דבר, להיות מובנים כחלק מהבעיה ומהפתרון המוצעים על-ידי הפמיניזם. ואם לא די בכל זה, לעיתים קרובות פמיניסטיות אמריקאיות נושאות את כל הרעיונות הללו בתודעתן באופן אמביוולנטי ועתיר סתירות מבלי שהן מרגישות כל צורך לישבם לכדי היגיון צרוף. ולבסוף, הביקורת הפמיניסטית הפנימית משגשגת – באזורים מסוימים יותר מאשר באחרים – ובכך יוצרת מרחק ביקורתי בין חלק מהפמיניסטיות לבין הפרויקטים היקרים ביותר לליבן.

אף על פי כן, מסורות מובחנות של מחשבה ופרקטיקה משגשגות בפמיניזם האמריקאי. הן שונות דיין כדי להגיע לידי עימות, ורבות מהן מונעות מהשאפה לכוח שלטוני במידה כזו שהן נאבקות האחת בשניה לגבי המשילות ובתוכה.² אנו רואות בזרמים הבאים את השקנים המרכזיים בנוף הפמיניזם המשילותי: פמיניזם ליברלי, פמיניזם של שליטה (dominance feminism), פמיניזם המתמקד בנושאי נטייה מינית וזהות מגדרית (SOGI – sexual orientation and gender identity), פמיניזם שבמרכזו תיאוריית גזע-ביקורתית (critical race feminism)^{xvii}, פמיניזם פוסט-קולוניאלי ופמיניזם מטריאליסטי.

מבין אלה, שני הזרמים שלהם ההשפעה הגדולה ביותר על המשפט הם הפמיניזם הליברלי ופמיניזם של שליטה. פרק זה עוסק בשאלות מדוע זרמים אלה שאפו להופיע בהצהרות ובפרקטיקות משפטיות, מדוע התקבלו שם באופן מוצלח יחסית, ומדוע – למרות ההבדלים הגדולים ביניהם – הצליחו לעיתים כה תכופות לעבוד יחד בפרויקטים משילותיים. הטיעון, בקצרה, הוא זה: הן הפמיניזם הליברלי והן פמיניזם של שליטה מצויים בהרמוניה חלקית עם עקרונות היסוד של החשיבה המשפטית האמריקאית הליברלית. יתרה מזאת, ממשקי ההתאמה שלהם לחשיבה המשפטית האמריקאית אמנם שונים, אך חופפים. הם יכולים לפעול בשיתוף פעולה ביחס למגוון רחב של פרויקטים של שליטה חברתית, ותוך כדי כך להתפס כהיגיוניים בקרב האוחזים בתפיסות שמרניות, ליברליות וניאו-ליברליות של החשיבה המשפטית האמריקאית. ובשל המסלולים המסויימים שבאמצעותם מצאו את הנקודה המתאימה לכניסה למשילות, בעיקר דרך רפורמות ענישתיות, כליאתיות ונזיקיות, הצלחתם גם יצרה ואישררה את התנאים לגורל ההפוך שנידון לפמיניזם המטריאליסטי והסוציאליסטי במאמציהם למשול. הפמיניזם הליברלי ופמיניזם של שליטה יצרו קואליציה המקשה על חשיבה המתמקדת בשאלות של חלוקה, מהשמאל, בתוך הפמיניזם המשילותי האמריקאי.

xvi האלי מתייחסת כאן להתפתחות התיאוריה "פמיניזם של צמתים" ("intersectional feminism"), אשר עוסקת בצמתי זהות ובצירי דיכוי (כגון אתניות ומגדר) המעצבים את יחסי הכוחות בחברה ומייצרים מדרג מעמדי-חברתי בין נשים שונות. ראו: Kimberlé Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*, 1. U. CHICAGO LEGAL F. 139-67 (1989).

xvii לתרגום זה של המונח לעברית ראו: צבי טריגר "תיאוריות פמיניסטיות וחוכיות להט"ביות" זכויות הקהילה הגאה בישראל: משפט, נטייה מינית וזהות מגדרית 81 (עינב מורגנשטרן, ניב לושינסקי ואלון הראל עורכים, 2016).

בפרקים הבאים, ובכרך הנלווה לספר זה, פמיניזם משילותי: רשמים מהשדה,^{xviii} נמשיך לפתח ניתוח זה ביחס לפמיניזם כמשפט הבינלאומי והטרנסלאומי, והשלכותיו על הדרכים שבהן רעיונות פמיניסטיים נודדים בעולם, בין השאר באמצעות הופעתם בפרקטיקות משילות.³

פמיניזם ליברלי

הפמיניזם הליברלי בארה"ב מתמקד בשלושה אידיאלים בסיסיים של ליברליזם: חירות, שוויון, והשתתפות דמוקרטית בשלטון באמצעות הצבעה ובאמצעות נשיאה במשרות נבחרות וממונות. רבות כבר נאמר, ויכול להיאמר, על הקמפיין הפמיניסטי בארה"ב להעלאת מודעות ל"פער המגדרי" בין מצביעים ומצביעות ולייצוג נשים בכל רמות הממשל. אך כאן אתמקד בחירות ושוויון.

הפמיניזם הליברלי האמריקאי הוא מאגר עשיר של ביקורות ורעיונות בני מאות שנים: באופן חד ומפורט מאוד, ג'ון לוק היה פמיניסט.⁴ קשה לחקור זרם זה דווקא מפני שכל הפמיניסטיות האמריקאיות הן פמיניסטיות ליברליות, לפחות חלק מהזמן. ובכל זאת, הפמיניזם הליברלי בצורתו האמריקאית שונה ממקביליו ברחבי העולם במידה כזאת, ששרטוט מחויבויותיו העיקריות נראה חיוני, אף אם לא מדובר במשימה קלה.⁵

הפמיניזם הליברלי האמריקאי משתרע על פני ספקטרום רחב, מהשמאל ועד למרכז, ואכן ניתן להבינו כסדרת מתחים בין השמאל לימין. במסגרת מתחים אלה השאיפה לחלוקה מחדש ברוח הצדק החברתי וביקורת על עמדות מרכז-ליברליות מסורתיות גורמות לפמיניסטיות מהשמאל הליברלי לנוע שמאלה – הרחק מאחיותיהן הנוטות יותר למרכז – אל עבר הפמיניזם הסוציאלי. ומנגד, במסגרת המתחים הללו, אמונה באינדיבידואליזם הליברלי, אמונה בשוויון הזדמנויות, ושאיפה כללית לבדל את עצמן מאחיותיהן השמאלניות גורמות לפמיניסטיות אחרות לנוע לעבר המרכז הפוליטי.⁶ פמיניסטיות ליברליות נוטות לעצור מגמות אלה, לפני שיגרמו לאימוצה של שמאלנות מהפכנית, מחד גיסא, או של חשיבה ימנית נוקשה מאידך גיסא. זהו תהליך דינמי, כמעט הידראולי, המתווך לרוחב קשת של עמדות המרכז על-ידי פמיניסטיות החולקות את עקרונותיו של זרם המרכז, או כאלה שלכל הפחות מחויבות לכך שהעמדה הפמיניסטית תהיה מובנת ותשמע בזרם המרכזי.

חירות ושוויון בפמיניזם האמריקאי המרכז-ליברלי מובנים שוב ושוב כערכים שמוצאים את ביטויים בשיח הזכויות. הדבר מכניס לתוך הפרויקט פורמליזם משפטי יסודי ונכונות להסתמך על המדינה. הוא גם מייצר, ביסוד הדברים, דגש על הפרט, ולא על הקולקטיב, כמושא הראשי להתייחסות מוסרית ופוליטית. פמיניסטיות שמאל-ליברליות חולקות על דגשים אלה: עבור פמיניסטיות הדוגלות ב"ניו-דיל",^{xix} למשל, הקמת מדינת רווחה חברתית איתנה, וכן גיוס עובדים, דיירים, צרכנים וכדומה למאבק נגד בעלי ההון, הם מחויבויות ראשונות במעלה.

המאבקים בין הפמיניסטיות בנושאי שוויון/חירות ושמאל/מרכז הם חלק בלתי נפרד מאחד הנצחונות החשובים ביותר של הפמיניזם הליברלי ופיתוחיו בבית המשפט העליון של ארה"ב: פרשות רו נגד וייד (1973) והריס נגד מקר'יי (1980).⁷ פסק הדין בעניין רו כונן את הזכות החוקתית (המוגבלת) של אישה לבחור להפסיק הריון. עניין הריס נגד מקר'יי חשף את ההיגיון השוקי-ליברלי

JANET HALLEY, PRABHA KOTISWARAN, RACHEL REBOUCHÉ AND HILA SHAMIR, GOVERNANCE FEMINISM: xviii

.NOTES FROM THE FIELD (Forthcoming, 2019)

xix ה"ניו-דיל" הוא כינוי לרפורמה כלכלית שהנהיג הנשיא פרנקלין רוזוולט בשנות השלושים של המאה ה-20, בעקבות המשבר הכלכלי הגדול שפרץ בארה"ב בשנת 1929. ראו: WILLIAM H. CHAFE, THE ACHIEVEMENT OF AMERICAN LIBERALISM: THE NEW DEAL AND ITS LEGACIES (2003).

של זכות זו, כאשר קבע כי נשים המקבלות סיוע ציבורי פדרלי באמצעות תכנית ביטוח בריאות ציבורית (Medicaid) נהנות מזכות זו במלואה, אך אינן זכאיות לסיוע מדינתי במימונה, וזאת משום שהקונגרס אסר על השימוש בכספים פדרליים אפילו למימון הפלות חיוניות מבחינה רפואית; החריגים היחידים היו הפלות הדרושות להצלת חיי האישה והפסקת הריונות שמקורם באונס או בגילוי עריות. אישה שלא נכנסה בחריגים צרים אלה יכלה לבחור לבצע הפלה; אך סיפוק האמצעים לביצועה היה תלוי באישה עצמה ובכוחות השוק. מובן שפמיניסטיות התרעמו על תוצאה זו, אבל הבעיה הייתה נוקבת הרבה יותר עבור פמיניסטיות "ניו־דיל" מאשר עבור אחיותיהן המחזיקות בעמדות מרכז־פוליטיות. בשנת 1993, כאשר הבטחתו של הנשיא ביל קלינטון "לשים קץ למערכת הרווחה כפי שאנו מכירים אותה" נחקקה כחוק,^{xx} כבר התרחב שסע זה בתוך הפמיניזם האמריקאי הליברלי, מה שדחף חלק מהפמיניסטיות עוד יותר לעבר המרכז, ואף לעבר הימין, בסוגיית קצבאות ציבוריות עבור העניים, ואחרות נדחפו עוד יותר לכיוון השמאל. כאן אנו נתקלות ביריבות אמיתית בין הפמיניזם הליברלי השמאלי, המתייחס לשוק כאתר של חלוקה בלתי־הוגנת מתמשכת, והפמיניזם המרכז־ליברלי, המתבסס בראש ובראשונה על עצמאות הפרט ואחריותו לגורלו לפי המודל הליברלי הקלאסי לקידום נשים.

הניסיון לפתור מתח זה במסגרת המחשבה המשפטית האמריקאית הליברלית פירושה, שגרסאות המרכז של האג'נדה הפמיניסטית מנצחות לעיתים קרובות יותר. זאת, בין היתר, משום שגרסאות אלה נשמעות יותר הגיוניות ליותר פמיניסטיות; וגם מפני שהן נשמעות הגיוניות יותר לאנשים שעמם יכולות פמיניסטיות לכרות בריתות, שאותם הן מסוגלות לשכנע, ושאתם הן יכולות לסגור עסקאות. יש יותר כסף, יותר אפשרות להשתמש במדינה כדי "להמציא אנשים"⁸ אשר מסכימים עם האג'נדה, ולפיכך, יותר פמיניסטיות של ממש אשר חושבות כך.

אבל המתח נמשך, וכתוצאה מכך, הפמיניזם האמריקאי מתאפיין באמביוולנטיות כרונית באשר למשמעותם של ערכי החירות והשוויון. הגרסה המרכז־ליברלית של ערך החירות היא החירות לבחור. ההחלטה של שחקן פרטי חייבת להיות חופשית, ולכן יש לכבדה; זכות הבחירה חייבת להיות חופשית מכורח: מכוח, מעושיק, או מכפייה; וכן מאלמוות. תפקידים מגדריים מסורתיים, בין אם אלה מוטלים על־ידי המדינה או על־ידי הכוחות חברתיים, מהווים את הצורה העיקרית שבה מבין הפמיניזם האמריקאי הליברלי את סוגי הכורח שעל המדינה להסיר כדי להבטיח את חירותן של נשים. משכך, החירות האמיתית, כפי שהיא נחזית בפמיניזם האמריקאי הליברלי, היא כמעט אף פעם לא ליברטריאנית; היא מכוונת לסוגי כורח, שמקורותיהם אינם ממשלתיים בלבד אלא גם חברתיים; ומטפחת משאלה להשתמש במדינה כדי להפוך את התנאים החברתיים לידידותיים יותר עבור נשים. ביקורת מתמשכת על ההבחנה בין הפרטי לציבורי מאפשרת לפמיניזם האמריקאי הליברלי לדחות טענות, לפיהן החירות מובטחת כאשר המדינה לבדה נמנעת מכפייה: פמיניסטיות טוענות, כי שחקנים חברתיים תלויים בתמיכה משפטית בדרכים רבות מספור, וכי כאשר המדינה מפקירה את הנשים בידיהם, או שהיא מאפשרת ומבנה באופן עקיף שליטה חברתית של גברים על

xx האלי מתייחסת כאן לחוק האחריות האישית והזדמנויות לעבודה, Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act (PRWORA) אשר נחקק בשנת 1996, במסגרתו חויבו כלל מדינות ארה"ב להפעיל תוכניות רווחה לעבודה ונוסדה התוכנית הממשלתית לסיוע זמני למשפחות נזקקות, ה־Temporary Assistance for Families Needed (TANF). ראו: Linda Gordon, *Who Deserves Help? Who Must Provide?* 557 ANNALS OF THE AM. ACAD. OF POL. & SOC. SCI. 12-25 (2001).

נשים (הגרסה המרכזית יותר), או שהיא עושה זאת ישירות בדרכים הנסתרות רק באופן אידיאולוגי ובדורי, באמצעות ההבחנה בין הפרטי והציבורי (הגרסה השמאלית יותר).

אך לעיתים קרובות, תפקידי מגדר מסורתיים הם גם בדיוק מה שנשים עצמן בוחרות. פרויקט שחרור האימהות, הנישואין, ועבודת הטיפול מהכפיה החברתית המונעת מנשים לממש את הבחירה החופשית שבידן ולאפשר להן דווקא לעסוק בכל אלה, ולא להמנע מהם, מאיים שוב ושוב לערב פמיניסטיות לא בפירוקם, אלא בהנצחתם, של תפקידים מגדריים מסורתיים. נראה כי פמיניסטיות ליברליות רבות הניחו, כי מתן אפשרות לנשים להצטרף לכוח העבודה ולהגדיר את עצמן כמו הגברים שבחייהן, יתיר את הרסן לשאיפתן הכבושה לעשות זאת: שינוי חברתי משמעותי עשוי להיות מושג, על פי ציפיה זו, באמצעות איסור גורף על אפליה על בסיס מין בעבודה, שיטה את השוק מאפליה, וכן באמצעות הבטחת חירות פורמלית לנשים מהוראות חוק, כגון אלה שבדיני הנישואין המסורתיים, המורות להן להשלים עם עמדת כפיפות משפטית. כישלונן של נשים ממשיות לחולל שינויים חברתיים אלה מהווה מציאות מרתיעה עבור פמיניסטיות ליברליות. הדבר מעמיד אותן בעימות ישיר עם הבחירות המסורתיות של נשים, ואף מעלה את האפשרות, כי להן עצמן יש תפקיד אפשרי בקידומן. אנרגיה פמיניסטית עצומה מושקעת בניסיונות פיענוח משמעותו של פרדוקס זה בקרב נשות מעמד הביניים והפרופסיות.⁹ ושוב, ספקטרום הימין/שמאל יוצר מתח בתוך הפמיניזם ודורש התמודדות עם הגילוי שנשים רבות הן שמרניות בתפיסותיהן החברתיות.

מתח נוסף בתוך הפמיניזם האמריקאי הליברלי מופיע בצומת הדרכים שבין המחויבות הטיפוסית של הליברליזם לחירות לבין הביקורת הפמיניסטית על תנאים חברתיים דכאניים שנשים נאלצות להתמודד עמם. הראשונה מלווה ברצון להשתמש במדינה כדי להגן על חירות הפרט מפני כוח, עושה וכפייה. זוהי פרדיגמת החוזה/פשע (contract/crime):¹⁰ היא תומכת בפרויקט מדינתי לקידום החירות בשווקים ובחברה האזרחית, תוך שימוש בענישה ובהרתעה – לעיתים קרובות באמצעות אכיפה פלילית – על מעשים החותרים תחת חירות זו באופן ישיר. צורה מקבילה, פחות ממוקדת בשוק, עולה מתוך "עיקרון הנזק" (harm principle) של ג'ון סטוארט מיל: על המדינה להבטיח את חופש הפעולה של אזרחיה, כל עוד ואלא אם הם אינם מזיקים זה לזה, שכן אז היא רשאית להתערב על-מנת לשנות את התנאים החברתיים.¹¹ עבור פמיניסטיות אמריקאיות ליברליות, פירושה של פעילות במסגרת מודלים אלה הינה קבלת הבחנת חופש/כפייה, שלפיה עצם ההירארכיה גבר/אישה משמעה כפייה או נזק לנשים. פיתוחו של היגיון זה הביא את הפמיניסטיות הליברליות, בשיתוף פעולה עם פמיניסטיות של שליטה (על כך יורחב בהמשך), לתרגם, סוגיה אחר סוגיה, את התביעות הפמיניסטיות לעבירות פליליות, וזאת כחלק מהפנייה הכללית בארה"ב להפלה. עבור פמיניסטיות רבות בנוגע לסוגיות רבות, הפכה ענישה לתרופה המועדפת לכל עוולה חברתית, שאותה הן הצליחו לתאר ככפייה או כנזק.

זה עשורת שנים שהפניה למשפט הפלילי בפמיניזם שנויה במחלוקת בקרב פמיניסטיות, בוויכוחים שבעצמם יוצרים עוד דינמיקת פיצול בין שמאל/מרכז/ימין בתוך ובשולי הפמיניזם האמריקאי הליברלי.¹² לפמיניסטיות ליברליות הנוטות שמאלה יש הזדמנויות חוזרות ונישנות לחזות בייאוש בקלות שבה פרויקטים פמיניסטיים של אכיפה פלילית ושל שליטה חברתית מייצרים בריתות עם שמרנים בתפיסותיהם החברתיות. הן מבחינות כי לעיתים תכופות אין אלה נישואי נוחות בלבד: החזונות החברתיים והמשפטיים של חברותיהן הפמיניסטיות החלו להיראות, להרגיש ולטעום כשמרניים חברתית במהותם. פמיניסטיות המגיעות מתיאוריית גזע-ביקורתית הבחינו, שהפרויקטים הפליליים נטו לגלות סובלנות כלפי פגיעה בנשים שחורות, בשעה שהטילו שליטה פלילית הולכת וגוברת על גברים שחורים.¹³ ככל שבדעת הקהל בארה"ב התעוררה התנגדות לכליאה רחבת ההיקף

של גברים שחורים וגברים לא־לכנים אחרים כתוצאה מהמלחמות בסמים ובפשע – וככל שתנועת "Black Lives Matter"^{xxi} עוררה ביקורת, שצברה תאוצה, כנגד הגישה האמריקאית לפשיעה – הרחיקה ביקורת זו פמיניסטיות שמאל־ליברליות מפמיניסטיות מרכז־ליברליות. גם פמיניסטיות ליברטריאניות, המתמקדות בהגנה על זכויות הפרט מפני המדינה (civil libertarians), הבחינו שפמיניסטיות רבות מביעות רצון להשתמש במערכת המשפט באופן המחמיר ביותר, תוך עקיפת ההליך ההוגן ומגבלות אחרות של הוגנות כללית, כאשר פגיעה בנשים עומדת על הפרק.

רבים מהמתחים שמתעוררים בין פמיניסטיות ליברליות במאבקן לחירות, מתעוררים שוב כאשר הן נאבקות למען שוויון. טיפוסי השוויון הנדונים כאן הם שוויון פורמלי ושוויון מהותי. שוויון פורמלי הוא יחס שווה לשווים: גברים ונשים צריכים לקבל יחס שווה – בין אם היחס הוא טוב או רע – מהמדינה. טיפוס זה של שוויון בתצורתו האידיאלית, ריק מבחינה מהותית. אם חיילים מקבלים מגורים בבסיס עבור משפחותיהם, גם חיילות צריכות להיות זכאיות לכך. אך אם הכלל מונע את ההטבה מגברים, הרי שניתן למנוע את ההטבה גם מנשים. הטיפוס האלטרנטיבי ה"עבה" יותר מבחינה חברתית, השוויון המהותי, שואף לשוויון בתוצאות. שוויון מהותי דורש הבנה של חלוקת המשאבים הקיימת בחברה והבעת עמדה ביחס לשאלת החלוקה הצודקת. בצורתו העשירה ביותר, השוויון המהותי מעדיף פתרונות הלוקחים באופן מובהק ממי שיש להם על מנת לתת למי שאין להם. פמיניסטיות ליברליות אינן מסכימות זו עם זו ביחס לשאלה לאיזה טיפוס של שוויון עליהן לכוון. מסיבות ברורות, שוויון מהותי מכיל בקלות רבה יותר את הביקורת הפמיניסטית כנגד ההירארכיה החברתית. אך שוויון פורמלי קרוב יותר ללב החזון המרכז־ליברלי ביחס לתפקידה הנכון של המדינה בחייהם של פרטים. בחירה בשוויון פורמלי היא פעמים רבות בחירה אסטרטגית. יש סיכוי טוב יותר ששופטים יפסקו לטובתך אם את יכולה להמשיג את הדרישה שלך במונחי שוויון פורמלי; הנטייה הפוליטית, האינטלקטואלית והרגשית של שופטים לריסון שיפוטי, מביאה אותם לחשוב שאין הם חורגים מתפקידם המוסדי כאשר הם פוסקים לטובת תובעים בתיקים בהם נטענת אפליה על בסיס פגיעה בשוויון פורמלי, ושהם בהחלט חורגים מתפקיד זה – ונכנסים לטריטוריה ששמורה לחוקק – כאשר הם פוסקים בגין פגיעה בשוויון מהותי.¹⁴ העדפה מתקנת למיעוטים גזעיים הפכה לפרדיגמה הדומיננטית לשוויון מהותי בדיון החוקתי האמריקאי, ופמיניסטיות בהחלט מודעות לתגובת הנגד העיקשת שספג פרוייקט השוויון המהותי הזה, המבקש להביא לחלוקה מחדש של המשאבים (גם אם היא מינימלית, כשמסתכלים על התמונה הרחבה). הן לא רוצות לראות את תגובת הנגד הזו מחליקה, על מסילותיה המשומנות היטב של האנלוגיה החוקתית, גם לשיח ולדוקטרינות האפלייה מחמת מין.¹⁵

אך פמיניסטיות מרכז־חברתיות פעמים רבות אוהבות את השוויון הפורמלי בדיוק בגלל מה שהוא. השוויון הפורמלי מתאים למחויבויותיהן לאוטונומיית הפרט ולאחריותו של כל אדם לגורלו. הן מזהות את הכללים המסורתיים ביחס לנישואין, כמו גם חקיקה שמונעת מנשים לעבוד בתחומים שנתפסים באופן מסורתי כגבריים, כמבוססים על סטראוטיפים שגויים, על מוסכמות חברתיות מיושנות ועל התערבות פטרנליסטית באוטונומיה של נשים, שחוקי השוויון המודרניים צריכים לתקן: ברגע שהן תצלחנה במטרה זו, ונשים תוכלנה לבחור כרצונן כיצד לנהל את חייהן, אז יהיה על המדינה להפסיק להתערב בחייהן – זוהי תפיסה ליברלית קלאסית בתצורתה הפמיניסטית.

xxi תנועת "Black Lives Matter" הינה תנועת מחאה הנאבקת בתופעת ההרג והאלימות המשטרית כלפי אזרחים שחורים ברחבי ארה"ב. ראו: CHRISTOPHER J. LEBRON, THE MAKING OF BLACK LIVES MATTER: A BRIEF HISTORY OF AN IDEA (2017).

אך מתח משמעותי מתגלע כאשר פמיניסטיות מגלות מחדש את המגבלה של גישת השוויון הפורמלי וחוזרות לחיקו של השוויון המהותי. הבעיה (גם הפעם) היא, שטיעונים פמיניסטיים בדבר שוויון מהותי למעשה מבקשים חלוקה מחדש לטובת נשים בהריון, נשים כאמהות, נשים כמטפלות, ונשים שנוהגות באופן אלטרואיסטי.¹⁶ מנקודת מבטן של פמיניסטיות "ניו-דיל", שימוש בחוקי השוויון על-מנת לשכך את תוצאות ההבדלים בין גברים לנשים יצליח לפצות על הנטייה הנשית – בין אם מבחירה ובין אם מכפייה – לנהוג באלטרואיזם ויאפשר להן לפעול בשוק באופן שמתקרב למצב של שוויון הזדמנויות. מנקודת מבט של פמיניזם תרבותי (עוד על כך בהמשך), הבדלים אלה מבטאים גם את הערך המוסף המוסרי של נשים: על כן פיצויין של נשים או תגמולן על כך שהן מאירות את השוק האינדיבידואליסטי בערכי אלטרואיזם וטיפול מהווה הכרה בעליונותן המוסרית, מבטא הערכה לתרומה החשובה שלהן, ומחדיר שוויון לעולם שיש בו לא דמיון אלא שוני. ללא קשר לערכן החברתי של עמדות אלה, הן בדרך כלל מעוררות התנגדות חזקה בקרב פמיניסטיות מרכז-ליברליות, שראות בהן בסיס לפטרנליזם, חזרה למוסכמות חברתיות מיושנות וסטראוטיפים שגויים, אישור של שוחד חברתי, המותר נשים ככולות לעבודות הטיפול, וקריאה לחלוקה מחדש מנשים עובדות לעקרונות בית. עמדות אלה מטרידות גם פמיניסטיות שמאלניות, הראות את מאבקן בחלוקת התפקידים המגדרית המסורתית מחדש, כמו גם נשים שמסכימות להעמיד את עצמן בעמדת פגיעות חברתית, ממנה יכולות היו להימנע. גם במקרה זה, פמיניסטיות אלה חושבות שאין זו טעות, שפמיניסטיות המבקשות לקדם רפורמות כאלה של שוויון מהותי בונות קואליציות עם שמרנים בתפיסותיהם החברתיות: הן נזכרות, שהתנועה הפרוגרסיבית הייתה עתירה בפרוייקטים דכאניים של שליטה חברתית, ובכלל זה, הגנה על תפקידי הטיפול המסורתיים של נשים. אולי, הן תוהות, יש משהו שמרני בפמיניזם האמריקאי.

פמיניזם של שליטה

אחת החידות הגדולות של הפמיניזם המשפטי האמריקאי, לדעתנו, היא הכנסת האורחים שהציעו פמיניסטיות ליברליות לחלק מאחיותיהן הרדיקליות – ובפרט, אלה שצמחו מתוך הפמיניזם של השליטה. כעת נפנה לאחיות אלה ונפרט את תנאי הברית הלא נוחה הזאת. רבים מהרעיונות הגדולים והחדשים שמתפאר בהם הפמיניזם האמריקאי מאז תחילת הגל השלישי, מקורם בפמיניסטיות רדיקליות סטרוקטורליסטיות. אנו מכנות אותן רדיקליות משתי סיבות. ראשית, משום שחזונו בנוגע לאמנציפציה האנושית דורש הערכה מחודשת של כל הערכים, הפיכה מלאה של מערכי הכוח, שינוי מא' ועד ת', החל מתודעתו הפנימית של כל אדם וכלה בערכאות הגבוהות ביותר, מן הפרטים הקטנים של חיי היומיום ועד לאופן כינון העולם. כפי שצינינו, כאשר הפמיניזם הרדיקלי העכשווי הגיח לעולם בשנות השישים המאוחרות, חזון אמנציפטורי זה של טרנספורמציה חובקת-כל דרש אסטרטגיה מקבילה של התנגדות מוחלטת וקטגורית לרפורמיזם גרידא.¹⁷ אליס אקולס (Echols) מראה כיצד, בשל כך, פמיניסטיות רדיקליות גינו והוקיעו באופן פעיל פמיניסטיות שפנו למוסדות המדינה או למוסדות מעין-מדינתיים, וכי המחויבות האסטרטגית לגילום מוקדם של האמנציפציה בתוך הקהילה האהובה שלהן הפכה את הפמיניזם הרדיקלי לחממה של מאמצי פ"מ לטיהור התנהגותן של חברות פמיניסטיות. מזה כמה עשורים, שהפמיניזם הרדיקלי בארה"ב כמעט שהפך מחויביות אלה על פיהן: בתחילת שנות השמונים, הוא הפך את חזונו האמנציפטורי לתכנית רפורמה ממוקדת-מדינה, תוך הפחתת מרבית הציפיות שפמיניסטיות יממשו את עיקרון ה"איש הוא הפוליטי" בתאים פמיניסטיים פרפקציוניסטים, המתענים בטקסי הלקאה עצמית, טיהורים ושסעים. הפמיניזם הרדיקלי הפך לאג'נדה לרפורמה משפטית.

אבל הפמיניזם של השליטה היה רדיקלי גם מסיבה נוספת, שמקורה גם כן בשורשיו בפוליטיקת השמאל הרדיקלית של שנות השישים המאוחרות בארה"ב. כפי שאקולס מראה שוב, בפירוט מעורר השתאות, פמיניסטיות רדיקליות חלקו את עיקרון האוטוסיידריות עם התנועה נגד מלחמת וייטנאם ונגד גיוס החובה, עם תנועת הכוח השחור, שהתפצלה אז מתנועת זכויות האזרח, ועם תנועה מרקסיסטית/סוציאליסטית פעילה המתנגדת לקפיטליזם.¹⁸ כל התנועות הללו היו "נגד השיטה", ונקטו בפעולה רדיקלית, ולא ברפורמה פרוגרסיבית והדרגתית, כהנחת המוצא ביחס לאופן בו יש לקיים חיים פוליטיים קולקטיביים. בתחילת הדרך, הפמיניסטיות הרדיקליות היו שותפות לכך. אך צעד אחר צעד, ויתור אחר ויתור, שסע אחר שסע, נולד פמיניזם רדיקלי שעוצב לאור הקביעה של חלק מהפמיניסטיות כי מלחמה, גזע ומעמד מוסגרו באופן שגוי כבעיות גבריות, וכי הדיכוי הראשי, ולאמיתו של דבר, היחיד, הוא השליטה הגברית (male domination). השליטה הגברית כללה בתוכה את עוולות המלחמה, השליטה הגזעית, והניצול המעמדי. מה שהפך את הפמיניסטיות הרדיקליות ל"רדיקליות" בשמאל האמריקאי הרדיקלי, היה נכונותן להתחייב להנחה שהשליטה הגברית לבדה היא מבנה העומק של מערכת הדיכוי כולה, ושפמיניזם לבדו הינו המענה הפוליטי ההכרחי. מחויבות זו נעשתה מבנית: הבעיה שאיתה מתמודד הפמיניזם היא מבנה עומק, הגלגל המניע הסמוי (והלא-כל-כך סמוי) של הכל.

כאשר קתרין א. מקינון שילבה מחויבויות אלה בהצהרה תיאורטית גדולה שפורסמה בכתב העת Signs ב-1982 ו-1983,¹⁹ היא איחדה את חזון האמנציפציה הרדיקלית ואת מחויבויות היסוד הסטרוקטורליסטיות לשליטה גברית ולכפיפות נשית, שגובשה שנים קודם לכן על-ידי הפוליטיקה הפמיניסטית הרדיקלית, בביקורתה על המדינה כגברית. אבל בור-בזמן שכתבה מאמרים אלה, בעבודתה בנושא הטרדה מינית, ביצעה מקינון תפנית חדה לעבר המדינה, אשר שיקפה שינוי כיוון אסטרטגי של האנרגיה הפוליטית של הפמיניזם הרדיקלי.²⁰ בעוד שלפניו פעל נגדה, כעת פנה הפמיניזם הרדיקלי אל המדינה.

שני זרמים שונים של הפמיניזם האמריקאי הרדיקלי היו משמעותיים במיוחד בקשריו של הפמיניזם האמריקאי עם המדינה. האחד, אשר אותו אני מכנה פמיניזם של כוח,²¹ ואשר מודגם בעבודתה של מקינון, גורס שהשליטה הגברית והכפיפות הנשית הם אלה שמכוננים את המגדר, את המיניות, את הפיריון ואת המשפחה כהירארכיות כוח; בצורתו הרדיקלית ביותר, זרם זה של הפמיניזם טוען שכוח זה מעצב את תודעתנו ואת רצונותינו באופן כה עמוק, שרק משבר רדיקלי במרקם המציאות עצמה יכול לשנות זאת. האחר, הידוע בתור פמיניזם תרבותי, טוען שערכים גבריים (היגיון, תבונה, צדק מופשט), משלו בכיפה וטעו כשדחקו לשוליים ערכים נשיים (רגש, דאגה, רגישות להקשר); בצורתו הרדיקלית ביותר, זרם זה של הפמיניזם טוען שהאמנציפציה תתחולל כאשר הערכים הנשיים יהפכו הירארכיה זו, ולמעשה יישלטו בכיפה.²²

הן הפמיניזם של הכוח והן הפמיניזם התרבותי צמחו כתיאוריות רדיקליות, וממשיכים לינוק ממקורותיהם הרדיקליים, אף על פי ששניהם פנו למדינה, לשינוי הדרגתי, לרפורמה, ואפילו לפעילות בתוך הממסד – כל אלה היו מילות גנאי ברדיקליזם האמריקאי בשלהי שנות השישים של המאה העשרים, אך כיום הפכו לשכל הישר הפוליטי. לדוגמה, כאשר הפמיניזם של הכוח, פנה למעורבות במדינה כנתיב לאמנציפציה, סטה מחזונותיו האפוקליפטיים ונצמד לפרדיגמת החופש/כפייה ולעיקרון הנזק לשם כינונם של פרויקטים מבוססי-זכויות ופרויקטים להגברת הפללה, המושתתים על הרעיון שנשים חוות אלימות מינית נרחבת – מה שמוסגר כהפעלת כוח וכגרימת נזק – בשל תנאי הדיכוי הנרחבים של שליטה גברית וכפיפות נשית.²³ בינתיים, ביצע הפמיניזם התרבותי הרדיקלי מעבר מהוסס לפמיניזם הליברלי, בין השאר, על-ידי-כך שויתר על חזון השתלטות

הערכים הנשיים האלטרואיסטיים לטובת חזון של נישואין הרמוניים ביניהם לבין התבונה, הצדק המופשט, והזכות לאוטונומיה.²⁴

הפמיניזם של הכוח והפמיניזם התרבותי לעיתים קרובות מתמזגים זה בזה או מופיעים זה לצד זה, אך יש להם גם היסטוריה ארוכה של עוינות הדדית.²⁵ יחדיו הם מכונים תכופות פמיניזם של שליטה, ואנו נדבוק בכינוי זה. פמיניזם של שליטה רואה שליטה גברית בשתי תצורות מובחנות: בעליונות הכוזבת של ערכים גבריים ותרבות גברית, ובשליטה של כל מה שנשי (F) על-ידי כל מה שגברי (M) כביטוי של מיניות.

פמיניזם תרבותי

חלק מההתאמות המפתיעות בין פמיניזם של שליטה לבין הפמיניזם האמריקאי הליברלי ייחודיים לפמיניזם התרבותי. הפמיניזם התרבותי יכול ללבוש צורות מתונות יותר וצורות חריפות יותר, כאשר האחרונות מהוות מקור חשוב לרעיונות מרכזיים של הפמיניזם של השליטה. הצורות המתונות יותר של הפמיניזם התרבותי עשויות לתמוך בתכניות ממשלתיות פרוצדורליסטיות ו"דמוקרטיות" של השתתפות, מן הזן שלפעמים מדגיש את שילובן של נשים במוסדות משפיעים כצעד ראשון הכרחי לקראת רפורמה דמוקרטית. פמיניזם תרבותי חריף יותר, לעומת-זאת, שואף להכניס נשים לעמדות כוח משום שהן מגיעות מנקודת מבט שמבטאת "אתיקה של דאגה":^{xxii} רק נשים יכולות לראות מהו חוסר צדק לאשורו, ועד כמה הוא באמת חמור. בכל פעם שאתן שומעות את הטענה שנשים הן הקורבנות של מלחמה אך אף-פעם אינן אלה שמקדמות אותה, את הטענה שנשים סובלות מפרקטיקות משפחתיות מסורתיות אך אף-פעם אינן אלה שמקדמות אותן, את הטענה שמשאבי פיתוח צריכים להיות מוקדשים בעיקר לנשים – משום שבניגוד לגברים, המבזבזים את כל מה שהם מרוויחים על בירה וסיגריות, נשים יוציאו את הכנסותיהן על רווחת הילדים – אתן שומעות טענה שהתעצבה בכבשנה של המחשבה הפמיניסטית התרבותית. בשל כך, הפמיניזם התרבותי השתלב היטב עם השקפות חברתיות שמרניות, לפיהן סכסוך מזוין הוא עניין של גברים, עם הרעיון שעל המאמצים ההומניטריים בשעת מלחמה להתמקד בנשים ובילדים תחילה, ועם אידיאולוגיה לפיה הבית הוא מקום מקלט בעולם מנוכר – אף כאשר זרם פמיניסטי זה מעודד רפורמה המשלבת נשים בתפקידים צבאיים, כאשר הוא מתייחס לפגיעה מינית בגברים כפמיניזציה, והופך את מקום העבודה, כפי שניסחה זאת פרנסס אולסן, ל"דומה יותר למשפחה האידיאלית".²⁶ הפמיניזם התרבותי עולה בקנה אחד וללא קושי עם מאמצים ניאורליברליים להפוך נשים ליזמיות: הפמיניסטיות הליברליות ידעו היטב, שגישה שווה לתעסוקה היא אחד המפתחות החשובים ביותר לשחרור האישה, אך הפמיניזם התרבותי סייע לקדם פרויקט אדיר זה במדיניות הפיתוח, בטענה כי נשים, בהיותן בעלות ערכים טובים יותר מגברים, ישקיעו את רווחיהן באופן אלטרואיסטי יותר, וכך יהיו מנוע טוב יותר לצמיחה כלכלית.

הריון ואימהות הם מוקדים מרכזיים של הפמיניזם התרבותי, והם יצרו אמביוולנטיות מושגית, שהינה בעת ובעונה אחת חולשתו וכוחו של טיפוס זה של לגליזם פמיניסטי. בהתבסס על האנתרופולוגיה הפמיניסטית של תחילת הגל השני של הפמיניזם, פמיניסטיות יצרו הבחנה בין מין לבין מגדר:

xxii "אתיקה של דאגה" הינה קוד מוסרי שהוגדר על-ידי ההוגה הפמיניסטית קרול גיליגן, המבוסס על טיפוליות, אכפתיות, עזרה במצוקה וטיפול קשרים בין-אישיים. לפי גיליגן, "אתיקה של דאגה" מקורה במוסריות נשית, והיא מובחנת מ"אתיקה של צדק", קוד מוסרי שגיליגן מאפיינת כגברי, המבוסס על חובה חוקית, ועל זכויות הפרט כאינדיבידואל אוטונומי. ראו: קרול גיליגן בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה (נעמי בן חיים מתרגמת, 1995).

הראשון הינו הברדל מיני טבעי ובלתי נמנע, ואילו השני כולל את מכלול המשמעויות התרבותיות שניתנו להברדל בין המינים, לא אחת באופן כפוי, ולעיתים קרובות באמצעות המשפט.²⁷ הרעיון היה שמין, כמאפיין טבעי, הוא נתון שיש לכבדו; ושמגדר, כאלמנט תרבותי, הינו הבחנה מלאכותית, שניתן לשנותה. מטריצה זו יצרה תערובת מסחררת אך רבת סתירות של נוסחאות מחייבות: הריון ואימהות הם מושגים תרבותיים הרוויים בציוויים גבריים מזיקים, והם מהווים את המקור הטבעי של ניסיון הנעלה מבחינה מוסרית של נשים. הסתירה כאן היא זו: התרבות היא תאונה היסטורית וניתן לשנותה, וניסיון הביולוגי של נשים מכונן את הבסיס הטבעי לתפקידן האמנציפטורי ביצירת שינוי זה. מקורותיו של המאבק הממושך בתוך הפמיניזם ביחס להבניה-חברתית ומהותנות מצויים במחויבויות סותרות מעין אלה.

הפמיניזם התרבותי, הפועל בתוך מסגרות משפטיות אלה, סייע לדחוף את הפמיניסטיות הליברליות אל עבר קידום זכויות עבור נשים בהריון, התאמות מקום העבודה לנושאות בנטל הטיפול המשפחתי, תגמול לעקרות-בית, וכולי – כל אלה משקפים תפיסות של שוויון מהותי ולא פורמלי. כאשר זכויות האדם הבינלאומיות פנו משוויון פורמלי לזכויות שכולן תוצאתניות, המיועדות לנשים באופן ספציפי – החל בזכות לחירות מפגיעה פוליטית בידי המדינה וכלה בזכויות לשוויון חברתי – היה הפמיניזם התרבותי מוכן לפרוץ לזירה הטרונסלאומית.

פמיניזם של כוח

עם התמקדותו בשליטה גברית ובכפיפות נשית במסגרת המיניות ובתור מיניות, זרם הכוח של הפמיניזם של השליטה מאז ומעולם היה תיאוריה מעמדית של נשים. במשך שנים רבות, בתחילת הגל השני של הפמיניזם בארה"ב, החיפוש אחר תיאוריה מעמדית של נשים דרש מפמיניסטיות להתבסס בה בעת על מרקסיות ועל פמיניזם, לחפש סינזזה תיאורטית ופוליטית של ביקורתן על הפטריארכיה או שליטת גברים ועל ניצול כלכלי מעמדי. הפמיניסטיות המרקסיסטיות טענו, שהמנגנון השיטתי של "הפטריארכיה הקפיטליסטית" יחשף, רק כשניתן יהיה להבין את ניצול העבודה על-ידי בעלי ההון, ואת ניצולן של נשים על-ידי גברים כמקשה אחת. ואולם, כפי שמפרטת אקולס, בשנות השישים המאוחרות, התפצל הפמיניזם הרדיקלי מהפמיניזם המרקסיסטי, בכך שנשט את המאמץ להבין את היחסים בין עבודה להון, ובחר בהתמקדות בצורה יחידה של שליטה – מיניות – ובמושא יחיד של אמנציפציה – נשים.

מאמרה הידוע, ובצדק, של מקינון, המוזכר לעיל, אשר פורסם בשני חלקים בכתב העת Signs בשנים 1982-1983, נשא את הכותרת ההצהרתית "פמיניזם, מרקסיזם, השיטה והמדינה" וביטא את התפיסה לפיה פמיניזם של שליטה נכנס לעימות ישיר עם כוחה של המדינה, מתוך מודעות עצמית מלאה של מי שרואה עצמו כממשיכו של המרקסיזם.²⁸ לפי מקינון, באותה עת, נועד הפמיניזם להפוך לתיאוריית הכוח והאמנציפציה הכוללת, אשר טומנת בחובה גם את הביקורת על ההון. למסגרת תיאורטית זו היו השלכות רחבות על המחשבה של מקינון ושל פמיניסטיות של כוח אחרות: מאותו רגע ואילך, הן יכלו לפתח את ביקורתן על מיניות ואת סדר היום של הרפורמה המשפטית שלהן לגבי מיניות ללא תשומת לב ממושכת למעמד או לצורות שליטה חברתית אחרות, וכלי צורך לתת את הדעת, יתר על המידה, על החלוקה החומרית. חוק מקינון/דבורקין נגד הפורנוגרפיה, למשל, הגדיר את הפורנוגרפיה כשליטה גברית אפילו כשהסתתרה במגירה – לא בהכרח מפני שביזתה את הנשים המופיעות בה, או את הנשים שקיימו יחסי מין עם הגברים שצרכו אותה, אלא משום שביזתה את כל הנשים מעצם קיומה.²⁹ ניתן היה לחבר רשימות ארוכות של עוולות שבוצעו נגד נשים, כאשר כל פריט ברשימה אינו אלא חזרה על האחרים. אונס, פורנוגרפיה, אלימות במשפחה, זנות: ניתן

היה להבין את כולם כמופעים פרדיגמטיים של אותו דבר עצמו – שליטה גברית וכפיפות נשית. ההבדלים ביניהם, והדרכים השונות שבהן באו לידי ביטוי בפועל עבור נשים בהקשרים גזעיים, מעמדיים-כלכליים, דוריים ולאומיים שונים; הדרכים השונות שבהן חילקו משאבים; הדרכים הרבות שבהן השפיעו על גברים – אף אחד מאלה לא הותיר סימן.³⁰ הדבר השתלב היטב עם העדיפות שנתנו פמיניסטיות תרבותיות להריון, אמהות ותפקידי הטיפוח של נשים, בדרישותיהן לשוויון מהותי: במידה הולכת וגוברת, אלא אם כן דובר בפמיניסטיות שמאלניות, ניתן היה לדון בסוגיות אלה מבלי להתייחס להבדלים המעמדיים בין נשים. הסבל מבוסס המעמד, הסבל מבוסס הגזע, או הסבל הקולוניאליסטי/פוסט-קולוניאליסטי של גברים עניים, נעלמו מהעין. פמיניסטיות הפועלות בתוך היגיון זה יכלו להצטרף לפרויקטים שמרניים וניאו-ליברליים מבלי להיות מוטרודות יותר מדי מפני מוזרותם של שותפיהן למיטה (strange bedfellow): הנחות המוצא התיאורטיות שלהן הובילו אותן לראות בהשלכות החברתיות השמרניות ובהשלכות השוקיות-ליברליות של הבריתות שכרתו כעלות קטנה.

אין ביטוי בולט לכך מאשר ניתוח סוגיית הזנות על-פי גישת הפמיניזם של הכוח. קת'לין ברי (Barry), קול פמיניסטי רדיקלי ותיק, ניסחה מחדש את הפמיניזם הרדיקלי סביב ביקורת על תעשיית המין, אך ללא ביקורת על מעמד או על חלוקה חומרית בלתי-הוגנת.³¹ בשנת 1979, בספר שכותרתו "העבדות המינית של נשים", ברי יצאה מנקודת הנחה שחליפין בעל אופי מיני בין נשים וגברים, שאותם יכולות נשים להפסיק, הם מחוץ לתחום הביקורת הפמיניסטית.³² נשים שחיות חיים הטרוסקסואליים ללא אפשרות יציאה, לעומת זאת, משועבדות. בשנת 1995 הייתה לברי הארה: אם אנו מכנות בשם 'עבדות' את השליטה המינית הגברית בנשים, משתמע שכאשר היא תסתיים, האישה תהיה חופשיה; דבר זה מאשר את ההבחנה חופש/כפייה, שעליה מתבססים המסחור והניצול הליברלי והניאו-ליברלי של מיניות האישה, ואשר אותם הבחנה זו מטשטשת ומצדיקה. ברי החליפה את מונח המפתח "עבדות" ב"זנות": הזנות יכלה להיות דוגמת המופת לשליטה גברית, מאחר שהיא כוללת נכונות נשית למכור גישה למין, אשר מגלמת בתוכה את השליטה הגברית כולה בדוגמה אחת ויחידה.³³

לפי גישתה של ברי משנת 1995, פמיניסטיות ליברליות החושבות שזנות בלתי-כפויה אפשרית, ושניתן לבחור בה בחירה ממשית, ופמיניסטיות "פרו-זנות" – היינו, פמיניסטיות הרואות בזנות סוג של עבודה – אינן רק שותפותיהם לפשע של כוחות ניאו-ליברליים ושמרניים; למעשה, הן כמעט זהות להם, בכך שכולם תומכים במסחור מיניות האישה.

כותרת המשנה של ספרה של ברי משנת 1995 הינה "The Global Exploitation of Women". הדבר מצביע על הפיכת הפמיניזם לתיאוריה שעוסקת בניצול. בדומה לפמיניסטיות מרקסיסטיות, לברי יש איפוא ביקורת על זכויות: זכויות מספקות פתרונות אינדיבידואליים לנשים שהינן קורבנות של סיטואציה קיצונית, ולא פתרונות קולקטיביים לכלל הנשים; הן מתמקדות באופן אינסטרומנטלי בטיפול החליפין בשוק, ואינן מהוות מטרות בפני עצמן – אין בהן התגלמות של רווחה וכבוד אנושיים. הייתה לה ביקורת על צרכנות, על תחרות, ומעל לכל, על הסכמה להתעללות מינית, לרבות הזנות – כפרדיגמה. אבל מה שנעדר מכתבתה הוא תיאור של הריבוד כלכלי, אשר כולל, כחלק מהבעיה, עוני וניצול שוקי שאינם מסתיימים בהתעללות מינית.

הדבר הוביל לכמה נקודות עיוורון רציניות למדי בתיאורה. הביטוי, למשל, בניתוח שערכה ברי בעניין מוסד הנישואין. לפי ניתוח זה, נשים שבני זוגן מתעללים בהן, ונשארות במערכת-היחסים, ולעיתים קרובות אף מגינות על בעליהן, הן ממש כמו זונות הנוהגות כך כלפי סרסוריהן. אך על מוסד הנישואין עצמו אין לה ביקורת – רק נישואין הכרוכים בהתעללות מינית זוכים לביקורת.³⁴

העובדה שנישואין הם מוסד בעל השלכות חלוקתיות משמעותיות, הכולל מספר רב של כללים משפטיים וחברתיים המעבירים כוח ומשאבים בין בעלים ונשים, בין הורים וילדים, בין מעבידים ועובדים, בין בסיס המס ומערכות רווחה, נעלמת לחלוטין מהתמונה.

הביטו גם בנייתו שערכה בעניין מדר הפיתוח האנושי (Human Development Index), כלי השוואתי שיצרה תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP), המקבץ נתונים על תוחלת חיים ובריאות, רמות השכלה והכנסה, בכל מדינה ומדינה, על-מנת ליצור מידרג השוואתי בין מדינות העולם, מהפחות מפותחות למפותחות ביותר.³⁵ עיון בדרו"ח הפיתוח האנושי משנת 1992 חשף את כרי למפולת של נתונים סטטיסטיים אודות החיים החברתיים. מתוך מפולת זו, חילצה כרי מתאם משוער של רמות פיתוח נמוכות, בינוניות וגבוהות בין מדינות בנות-זמננו ובין "דרגות" הזנות שלה (אשר לפיהן, הזנות מתבטאת ב"סחר" בכלכלות קדם-מודרניות, מבוססות משפחה; בתיעוש בכלכלות מתועשות; ובנורמליזציה בכלכלות פוסט-פורדיסטיות).³⁶ ניתן היה לחשוב, שהבעיה היחידה המשפיעה על הרווחה האנושית בנפאל ובבנגלדש – מדינות שבהן התל"ג לנפש, על-פי הטבלה של כרי, הגיע לכדי 1/116 מהתל"ג בארה"ב – הינה שהורים וקרובי משפחה אחרים מוציאים בנות מבית משפחתן, למרכזי אוכלוסיה לשם נישואין כפויים וזנות. המצוקה הכלכלית אשר ודאי דחפה אותם לנקוט בפעולה נואשת זו נעלמת מהתמונה כליל.

פמיניזם השליטה האמריקאי הוא מודל המבין את היחסים בין המינים מלמעלה למטה, ומלמטה למעלה (top-down, bottom-up): יש פושעים (גברים) ויש קורבנות (נשים); יש אנשים עם אתיקה אינדיבידואליסטית (גברים) ואנשים עם אתיקה של דאגה (נשים); אנשים שלמענם פמיניסטיות נאבקות (נשים) ואנשים שאותם הן מאשימות (גברים). מודל זה של טוב ורע משתלב היטב במסגרות החוק הפלילי ודיני הנזיקין. לפיכך, האלמנטים הבולטים ביותר של הפמיניזם המשילותי אשר משתמשים בכוחות הענישה של המדינה כדי "לשים קץ" לאלימות מינית על כל צורתיה, רוויים ברעיונות של פמיניזם של שליטה. בסוגיות בהן מורגשת השפעתו של הפמיניזם של הכוח, נראה כי המיניות מובנת כלב הבעיה: התפיסה של הפמיניזם של השליטה מציבה עוולות מיניות במוקד תשומת הלב, ומטמיעה עוולות אחרות, שלכאורה אינן מיניות, בתוך עוולות מיניות.

זוהי, לדעתנו, השקפה צרה באופן מופגן, מטושטשת, ואף פרנאידית, של הסדר המגדרי בארה"ב, והיא מאפשרת הבניות די אתנוצנטריות וניאו-קולוניאליסטיות של הסדר המגדרי השורר בחצי הכדור הדרומי. היא אדישה להפליא להשלכות החלוקתיות. מדוע השקפה זו משחקת תפקיד כה מרכזי בפמיניזם המשילותי כיום?

בתחילת המאה העשרים ואחת, אילו פנית לתכנית כלשהי ללימודי מגדר ומיניות באוניברסיטה אמריקאית, וניסית לפתוח בשיחה על רעיונות מרכזיים של פמיניזם של שליטה, היית נתקלת במבט אטום. סטודנטיות ומרצות כאחת היו שואלות: "למה את עדיין חושבת על המודלים הפמיניסטיים המופרכים האלה?"³⁷ אבל אילו פנית לבית ספר למשפטים, היו סטודנטיות מתגודדות סביבך, חלקן, משום שרעיונות אלה נראים להן הגיוניים בבואן להשפיע על מערכת המשפט, או לקחת בה חלק, ואחרות, משום שהן יודעות שעליהן להכירם היטב על-מנת להתנגד להם. בשעה שאנו סוקרות את נוף הפמיניזם המשילותי טרם ירידת ספר זה לדפוס, אנו נוכחות כי רעיונות של פמיניזם של שליטה עשו את דרכם מבתי הספר למשפטים לכל רחבי הקמפוס. כבר שנים רבות שהחיים הפמיניסטיים של סטודנטים וסטודנטיות בתואר הראשון מאופיינים בזעם פמיניסטי של פמיניזם של שליטה ופמיניזם ליברלי על "תרבות האונס" בקמפוסים. מגמה זו, שוב, משקפת את הקלות בה נספגים רעיונות של פמיניזם של שליטה לתוך צורות משילות ליברליות וניאו-ליברליות. היא סייעה לאלימות המינית לתפוס את מקומן של הזכויות החברתיות והכלכליות, לא כל שכן יעדים מפורשים של חלוקה

מחדש, באמצעות אחיזה במוסדות וברטוריקה של זכויות אדם. פמיניזם של שליטה נישא על כנפי הכוח האמריקאי בקלות רבה פי כמה מתיאוריות הפוליטיקה והמיניות המתחרות בו. מדוע? אנו סבורות שיש לשאלה זו שתי תשובות. ראשית, הפמיניזם הליברלי והפמיניזם של השליטה מצאו דרכים רבות עוצמה לפעול יחדיו במסגרת הליברליזם המשפטי. ושנית, המסורות המרקסיסטיות, הסוציאליסטיות והמטריאליסטיות בפמיניזם האמריקאי נדחקו לשוליים על-ידי סוללה של כוחות, פמיניסטיים ולא פמיניסטיים, שלמעשה קעקעו את יכולתן של פמיניסטיות לרכוש מיומנות בכל הנוגע לחלוקה כלכלית. כעת יפנה פרק זה לתיאור הגנאולוגי של שני התהליכים הללו.

הברית הלא נוחה אך המועילה של הפמיניזם הליברלי עם הפמיניזם של השליטה
הפמיניזם הליברלי והפמיניזם של השליטה בדרך כלל עוינים זה לזה באופן גלוי; לפעמים הם כורתים ביניהם בריתות בחוסר רצון. לפעמים דרכיהם אינן מצטלבות כלל, ולפעמים הרעיונות והמחויבויות של הפמיניזם של השליטה הופכים ללב הפועם של רפורמת הפמיניזם הליברלי.

מקרי העוינות רבים עד מאוד. הפמיניסטיות הליברליות, למשל, נטלו חלק מכריע בהתנגדות הפמיניסטית לחוק של מקינן ואנדריאה דבורקין נגד הפורנוגרפיה³⁸ – ההחלטה להציב את המחלוקת הפנים-פמיניסטית במוקד הובילה ל"מלחמות המין" (sex wars) של הפמיניזם האמריקאי. הפמיניסטית הליברלית מרתה נוסבאום, לאחר פלירטוט קצר עם רעיונות של פמיניזם של שליטה, נפרדה מהם בפרסום הפרכה ליברלית קלאסית של הרעיון שזנות גרועה עבור נשים יותר מאשר צורות אחרות של עבודת שירות גופניות בשכר נמוך.³⁹

ייתכנו גם בריתות אסטרטגיות אומללות. כפי שמראה רייצ'ל רבושה בפרק 6, פמיניסטיות ליברליות ופמיניסטיות של שליטה הגיעו להפוגה שברירית במחלוקת ביניהן בנוגע לשאלה כיצד להתמודד עם הפלות לברירת מין היילוד בארה"ב. במקום לפרק את הקואליציה הפמיניסטית המתנגדת להפיכה ההדרגתית של רו נגד וייד (פסיקה שהינה מעוז מאויים של עיקרון הבחירה, שעליו מבקש להגן הפמיניזם הליברלי), פמיניסטיות של שליטה מייצאות את התנגדותן להפלה לברירת מין למדינות המתפתחות, אך משתיקות אותה מבית. וכפי שהראו איימי כהן, איה גרובר, וקייט מוגלסקו, פמיניסטיות של שליטה ופמיניסטיות שרואות בזנות בחירה קשה אך לגיטימית עבור נשים, פועלות יחד בבית המשפט החדש בניו יורק לענייני סחר בבני אדם (Human Trafficking Courts). זאת, משום שהראשונות אוהבות את מדיניות "חיסול הביקוש",^{xxiii} שמהווה גורם מניע מרכזי בהקמת בית המשפט, ואת יצירת ההשוואה המוחלטת בין זנות לבין סחר בבני אדם, המונחת בכסיסה של תכנית השיקום המופעלת בו, בעוד שהאחרונות אינן מצליחות למצוא כל תחליף לשירותים החברתיים שעובדות מין יכולות לקבל בו.⁴⁰

ולפעמים ננות-הברית נוהגות זו בזו כזרות מוחלטות. פמיניסטיות של שליטה פשוט נעלמות מהשטח כאשר פמיניסטיות ליברליות משתתפות בעיצוב מדיניות כלכלית טכנוקרטית נאו-ליברלית. הן אינן דורשות להשתתף בארגון הסחר העולמי, באיגודי סחר אזוריים, או בפרטי הפרטים של חקיקה של תכניות נאו-ליברליות להחלפת מערכת הרווחה. הפמיניסטיות הליברליות תורמות כסף וזמן למאמצים שיטתיים לבחירת נשים לקונגרס. לא תמצאו הרבה פמיניסטיות של שליטה שעושות זאת. אבל לעיתים קרובות, פמיניסטיות של שליטה ופמיניסטיות ליברליות מתמזגות זו בזו בצורה כה חלקה, עד שלא ניתן להבדיל ביניהן. התמזגויות אלה מקדמות לעיתים קרובות מודל של משפט

xxiii לקריאה נוספת אודות מדיניות "חיסול הביקוש" ("end demand") ראו לעיל ה"ש VI בפרק 1.

פלילי וענישה בנוגע למעשה המתואר כסוג נוסף של אלימות מינית ולכן ככפייה או כנוק. הבה נעמיק במספר דוגמאות.

פ"מיות במחלקת זכויות האזרח במשרד החינוך (Department of Education Office for Civil Rights) בממשל אובמה איימו על גורמי מנהל באוניברסיטת מונטנה, בקיצוץ כל התמיכה הכספית הפדרלית המוענקת לאוניברסיטה אם לא יאמצו בתקנונם כלל חד וחלק, המגדיר הטרדה מינית כהתנהגות מינית בלתי רצויה, וינטשו כל הליך חקירה בשאלה אם טענת המתלוננת באשר לחוסר-רצונה היא סבירה.⁴¹ זהו מבחן סובייקטיבי טהור אשר כולל מגוון רחב יותר של התנהגויות שעולות כדי התנהגות בלתי הולמת, מאשר מבחן הסבירות. מקינון דוגלת בכך מזה שנים.⁴² הגדרת בית המשפט העליון להטרדה מינית מדגישה בבירור את דרישת הסבירות.⁴³ סביר להניח, שכדי לקבל מעמד בכיר במחלקת זכויות האזרח במשרד החינוך, היה עליך להיות ליברלית במובן די עמוק, אך זהו רעיון מובהק של פמיניזם של שליטה. אילולא המיזוג בין פמיניזם של שליטה ופמיניזם ליברלי, התפתחות זו לא הייתה יכולה לקרות.

דוגמה נוספת עלתה בפעילות הפמיניסטית בוועידת רומא, שבה התקיים משא ומתן על אמנת רומא אשר כוננה את בית הדין הפלילי הבינלאומי. במסגרת הוועידה, קידמו פמיניסטיות חקיקה המגדירה פשע של עבדות מינית. פמיניסטיות נטלו חלק בוועידה – בדרכו של הפמיניזם המשילותי – כאינסיידריות, בעיקר במסגרת פעילותן בשדולת הנשים לצדק מגדרי (WCGJ – Women's Caucus for Gender Justice), שהייתה חלק מהנהגת הארגונים הלא-ממשלתיים שתמכו בהקמת בית המשפט בוועידה. מטרת שדולת נשים זו, במהלך חודשים של אקטיביזם אינטנסיבי לקראת הוועידה ובמהלכה, הייתה להציב את עבירת האונס במרכזו של גוף חדש זה של המשפט הבינלאומי, המטפל בעוולות שהתבצעו במהלך סכסוך מזויין. ואלרי אוסטרולד (Oosterveld), ממנהיגות השדולה ופ"מית קנדית מנוסה, ביססה את הטיעון הפמיניסטי הליברלי שלה להפלת האונס על "השלמות והאוטונומיה הגופנית"⁴⁴ של נשים. אבל היא גם תמכה בעמדה הסטרוקטורליסטית של השדולה ביחס להיקף הרחב של הגדרת אלימות מגדרית. היא תמכה גם בהוספת עבדות מינית כעבירה חדשה, מאחר, שלפי השקפתה, הדבר ימנע ניסיון לעשות שימוש בהגנת ההסכמה:

"מעצם הגדרתה, הפעלת... (הסמכויות הנילוות לזכות הבעלות בקניין) כרוכה בשלילת ההסכמה, וזוהי הסיבה שבגינה הדווחית המיוחדת לעניין אונס שיטתי, עבדות מינית ופרקטיקות דומות לעבדות בסכסוך מזויין, קבעה: 'תהיינה הנסיבות אשר תהיינה, אדם אינו יכול להסכים להיות משועבד או כפוף לעבדות. יוצא מכך, כי אדם המואשם בהחזקה בתנאי עבדות אינו יכול להעלות את הסכמת הקורבן כהגנה.' אם שופט קובע שפעולותיו של מבצע העבירה נופלות בגדר הרכיב הראשון של עבירת העבדות, הרי שאין צורך לבחון אם הגנת ההסכמה יכולה לחול על מעשים מיניים שבכריב השני... העובדה שהסכמה אינה יכולה לשמש כהגנה בעבירת העבדות המינית היא התקדמות נוספת במשפט הבינלאומי."⁴⁵

אוסטרולד אימצה, איפוא, וניסחה מחדש את עמדת שדולת הנשים משנת 1997 בסוגיית העבדות המינית לפיה: "על-פי המשפט הבינלאומי, אין משמעות לשאלה האם מצב הדומה לעבדות כונן על-ידי 'הסכם' או היה כרוך בחליפין כלשהם".⁴⁶

עמדתה של אוסטרולד הייתה קיצונית בטווח העמדות שאומצו על-ידי פמיניסטיות שנאבקו נגד אונס בסכסוך מזויין. היה זה ערכון של העמדה הפמיניסטית הסטרוקטורליסטית הנוקשה לגבי אונס בבית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר (ICTY), שלפיה אין מקום להגנת

הסכמה כלל. הטענה הייתה, כי נשים שקיימו יחסי מין עם לוחמים מצדו השני של סכסוך מזויין פעלו בתנאי כפייה, וכי כל הסכמה שנתנו היא חסרת משמעות. ראיות בדבר הסכמה צריכות להיות בלתי-קבילות, משום שלא ניתן להסיק מהן כל מסקנה תקפה על הסכמה בעלת-משמעות.⁴⁷ בית הדין אימץ לפרק זמן קצר מאוד את עמדת שלילת-הגנת-ההסכמה, אך עבר במהרה למערכת כללים שמניחה חוסר הסכמה כאשר מתקיימים תנאי הכפייה, אך מאפשרת לנאשמים להציג את ראיותיהם בעניין לאחר שנמצא שהן קבילות, בדיון בדלתיים סגורות, ובלבד שלא יכללו הודאות כלשהן מצד העדה המתלוננת.⁴⁸ רונדה קופלון (Copelon), שהייתה ממנהיגות האקטיביזם הפמיניסטי הבינלאומי באותה עת, קידמה את עמדת הפשרה של בית הדין, באומרה בפומבי שהדבר יקל על הטמעת הלכות בית הדין במשפט הלאומי.⁴⁹ על סמך חילופי דברים אישיים, אני מאמינה שבנוסף לכך, אחד ממניעיה היה גם הידעיה, כי ישנן נשים החיות באזורי מלחמה שאכן מעוניינות בקיום קשרים מיניים עם לוחמים מהצד "השני". כלומר, היא ביקשה להיחלץ מהעמדה המחמירה השוללת הגנת הסכמה מכל וכל, היות שכיבדה את האוטונומיה של נשים להחליט במי הן בוחרות כפרטנרים מיניים. סביר להניח כי מאחר שזה היה המקסימום שיכלו לחתור אליו, העמדה הרשמית של שדולת הנשים לצדק מגדרי הייתה תמיכה בעמדת הפשרה של בית הדין ביחס להגנת הסכמה במקרה של אונס.⁵⁰ וזאת הסיבה שבגינה סוגיית העבדות המינית היוותה חידוש חשוב כאשר הופיעה על סדר היום של שדולת הנשים לצדק מגדרי ושל אוסטרולד ברומא: העבדות המינית יצרה מעקף סביב פשרה זו. אוסטרולד והשדולה ביקשו להגדיר את העבדות המינית כך, שתובעים יוכלו להעמיד לדין בגין עבירה זו במקום בגין עבירת האונס, ובכך למנוע כל בירור של סוגיית ההסכמה. אבל, יש לזכור, אוסטרולד היא פמיניסטית ליברלית.

מדוע, נוכח ההבדלים העצומים ביניהם, היו הפמיניזם הליברלי והפמיניזם של השליטה כה נכונים להתמזג? כל מקרה הוא סיפור בפני עצמו, אבל ישנה גם מסגרת כללית המאפשרת זאת פעם אחר פעם. הפמיניזם הליברלי ממיר את תפיסותיו הרחבות להפליא של הפמיניזם של השליטה לגבי שליטה בכפייה, ומשתמש בהן בתוך הפרדיגמה המשפטית הליברלית כדי להצדיק יוזמות פמיניסטיות לשליטה חברתית ולגבשן לכדי פרויקטים ענישתיים של הפמיניזם המשילותי. רק כפייה מצדיקה התערבות של המשפט בחליפין וביחסים החופשיים לכאורה של הליברליזם; בהתאם, הפמיניזם הליברלי והפמיניזם של השליטה שיתפו פעולה כדי לומר, שהשרה החברתית זרוע בכפייה גברית המופעלת על נשים. אף על פי שייטכנו מחלוקות ביניהם בשאלות האם לקדם הגדרות מינימליסטיות או מקסימליסטיות של כפייה, והאם להשתמש במשפט הפלילי או בכלים משפטיים "רכים" יותר כדי לטפל בבעיות השליטה, הפמיניזם הליברלי והפמיניזם של השליטה הגיעו לעמק השווה בהחלטתם להתאים את מאבקם לחשיבה המשפטית הליברלית.

כל זה הוביל לפרדוקס ביחסים שבין הפמיניזם האמריקאי לבין הצלחותיו הממשלתיות ברמה הבינלאומית ובמדינות מחוץ לארה"ב. פמיניזם של כוח ופמיניזם תרבותי מצויים ביריבות עמוקה בתוך הפוליטיקה הפמיניסטית האמריקאית, אך שניהם מתגמגמים בקלות לשפת הפמיניזם המשילותי. היריבויות הן רבות. באמצע שנות השמונים, קונפליקט זה הגיע לנקודת רתיחה בדמות מלחמות המין שהוזכרו לעיל, אשר במסגרתן התפיסה השלילית הכוללת של המיניות, כפי שהוצגה על-ידי פמיניסטיות של שליטה, נתקלה בברית של פמיניסטיות, הומוסקסואלים, ובנוסף – טרנד שהתהווה – התיאוריה הקווירית הפוסט-הומוסקסואלית התומכת בעונג (pleasure affirmative). התפיסה ההטרסקסואלית האובססיבית של פמיניסטיות של כוח ופמיניסטיות תרבותיות לגבי מגדר עמדה לביקורת מצד אותו מערך של קולות מתהווים. השקפתן המזלזלת באופן מתמיד על גברים ועל גבריות, ותפיסתן המהותנית ביחס לאוכלוסיות הגברים והנשים, התבררה כלא מתאימה כלל עבור נשים המחזיקות

בתפיסה נזילה יותר של כוח ביחסי מגדר, נשים שחשבו שיש להן ביצים, ולמעשה, כל מי שלקח חלק בתרבות הצעירים של טרנזיטיבינות מגדרית שהתפתחה באותה העת. גישתן הכוללנית והגסה ל"הבדלים אחרים" – כלומר, ניסיון הרפה והיוצא ידי חובה לקחת בחשבון הבדלי גזע, מעמד, פוסט-קולוניאליזם, גיל, וגוונים אחרים, על-ידי דקלום הרשימה כאמירת אגב – נדחתה מכל וכל על-ידי אלה שהתמקדו בסוגיות אלו של כוח ואתיקה. הניתוח שלהן והאג'נדה שלהן לרפורמה משפטית היו חלק מהבעיה בעיני פמיניסטיות, המזוהות עם העולם השלישי, שלא ראו בעין יפה את הכישרון של הפמיניזם של השליטה לעשות דמוניזציה לגברים מחצי הכדור הדרומי ולמצב את עצמו כמציל נשים חומות מפני גברים חומים בשם אחוות נשים אוניברסלית.

דוגמה נוספת: בארה"ב, בריתם של שמרנים ורתיים עם פמיניסטיות של תנועת המיגור החדשה (neo-abolitionists) הצליחה להביא לחקיקה פדרלית הדורשת הצהרת נאמנות נגד הזנות (the Anti-Prostitution Loyalty Oath). על פי דרישה חוקית זו, ארגונים לא-ממשלתיים יוכלו להנות ממימון ומסיוע תקציבי פדרלי, רק אם יצהירו על סירובם לתמוך בזנות. פמיניסטיות שהתנגדו לדרישה זו, סיעו בהשגת פסיקה של בית המשפט העליון, הקובעת כי דרישה זו מנוגדת לחוקה, בהיותה התערבות בחופש הביטוי – אך רק בגבולות ארה"ב.⁵¹ ארגוני עובדות מין בחצי הכדור הדרומי, שנשענו על תרומות אמריקאיות, בקושי הצליחו לעמוד על הרגליים לנוכח המדיניות האמריקאית, שדרשה מהם לחתום על הצהרת הנאמנות כדי שיוכלו להיות זכאים לסיוע. ארגונים אלה נתקלו בפמיניזם של שליטה האמריקאי, בצורתו החיה-מתה, בדמות ארגונים לא-ממשלתיים, שהוקמו על-ידי בנות ארצם, שהיו להוטות, או לפחות מוכנות, לחתום על ההצהרה.⁵²

תוך כדי כך, החל הפמיניזם של השליטה לבחון את גבולות הנטייה ימינה של הפמיניזם הליברלי, ולשנות צורה לכדי זרם חדש של חשיבה ופעולה אמריקאית שמרנית. הנה כמה מאפיינים של שמרנות חברתית אשר מופיעים כעת בפרויקטים כליאתיים של פמיניזם של שליטה: מחויבות לסדר החברתי ולשליטה החברתית כמטרות ראשונות במעלה, תפיסת מיניות האדם כאתגר עמוק לסדר החברתי, המחייב דיכוי ודה-לגיטימציה שלה, סיווג המדינה כמגינה וסיווג נשים כקבוצה חברתית פגיעה הזקוקה להגנתה (יותר כמו ילדים מאשר כמו גברים), אמונה בהיגיון של הפללה דכאנית ככלי המשפטי העיקרי להתמודדות עם בעיות חברתיות, וחוסר-אמון עמוק בבחירותיהן של נשים כאשר הן סוטות מאג'נדה זו. ניכר כי הסכנה הניצבת בפני הפמיניזם של השליטה כיום איננה אוברדן אופיו משום בריתו עם פמיניסטיות ליברליות, אלא אוברדן מוחלט של הקרדיט השמאל-ליברלי לו זכה, בשעה שהוא מתגלה כסוג חדש של שמרנות וממקם את עצמו בתוך מיסוד מתרחב של שליטה בפשיעה.

הדרכים הרבות שבהן הפמיניזם המטריאליסטי נעלם מעין

זרמים רבים של הפמיניזם האמריקאי שואבים, במישרין או בעקיפין, מעבודתו של קארל מרקס ומהביקורת הסוציאליסטית על ניצול מעמדי. עבור זרמים אלה ההנחה הינה, שיחסים ותהליכים כלכליים מעמדיים הם בעלי חשיבות זהה למין, למיניות, ולמגדר; שהקפיטליזם חשוב במידה זהה לפטריארכיה; ושחלוקה מחדש נחשבת לצעד משמעותי פיי-כמה לכיוון האמנציפציה מאשר זכויות. בצורותיהם הרדיקליות, חותרים פמיניזמים אלה למהפכה; בצורות פרוגרסיביות ושמרניות שונות, הם מעדיפים את מדינת הרווחה; והם תמיד חשדניים ביותר כלפי האינדיבידואליזם הליברלי ואידיאולוגית השוק. מתוך ציפייה למהפכה, האנשים השואבים את תפיסתם החברתית ממערכת מסורות רבת סתירות וסבוכה זו, נוטים לקדם פרוייקטים למען עובדים מנוצלים, עניים, דיירים וחסרי בית, מהגרים, ונאשמים ואסירים. האסטרטגיה שלהם בדרך-כלל דורשת מהם למצוא לעצמם תפקידי סינגור בעמדות המתנגדות למדינה, אבל אפילו אלה – עבודה כסנגור פלילי, או עבודה

באיגוד עובדים – הופכים לחלק ממשילות המדינה במובנה הרחב. העמדות ה"אינסיידריות" ביותר שאליהן הם יכולים להגיע מצויות כנראה במערכת הרווחה, אסדרת ההגירה והעבודה, מגורים ממשלתיים שמגבילים את כוחם הנצילי של תאגידים, וכן, אם הם מסוגלים להגיע לעמדות אלה, קביעת מדיניות מוניטרית ופיננסית. תומכי "ניו־דיל" ושמהלנים אחרים, מפרשים את מחויבויות הסוציאליזם מפרספקטיבה ליברלית המופנית כלפי המדינה, וחותרים לחלוקה מחדש באמצעות המשפט.

הפמיניזם הסוציאליסטי ירש מורשת רווית קרבות, שהינה ייחודית לארה"ב, המבדילה בין טווח האפשרויות העומדות בפני פמיניסטיות אמריקאיות לבין טווח האפשרויות שעמדו בפני פמיניסטיות בהקשרים היסטוריים אחרים. הוא חולק כמה מהסיבות לשוליותו עם הסוציאליזם בארה"ב בכלל; סיבות אחרות ייחודיות לגנאלוגיה של הפמיניזם בעת הזו.

המרקסיות והסוציאליזם בארה"ב מעולם לא התאוששו לחלוטין מתפקידה של ארה"ב במלחמה הקרה כמוכילה העולמית של המאבק בקומוניזם, או מההשוואה שנוצרה בעידן מקארתי של השמאל עם בגידה. הם סבלו מבריחת מוחות נוספת כשהופיעו הידיעות בדבר הגולאג. עם נפילת החומה, החשיבה והאקטיביזם הסוציאליסטיים נתפסו באופן נרחב כ"שגיאיה מוכחת". בריתות בעבודה המאורגנת נעשו מתוחות, תחילה בשנות השישים המאוחרות, בעקבות הסכסוכים בין השמאל החדש לבין תנועת העבודה הממוסדת, ולאחר מכן בשנות השמונים, כאשר המדיניות הכלכלית הניאו־ליברלית קנתה לה אחיזה וכיווצה את איגודי העובדים לכדי שבריר הולך ונעלם מכוחם הקודם.

הסיפור הפמיניסטי של פרק זה בהיסטוריה מחזיר אותנו לשנות השישים המאוחרות ולהתפלגות הפמיניזם הרדיקלי מפמיניסטיות שהשתתפו באופן רחב יותר בתנועות רדיקליות בארה"ב, אשר עסקו במלחמה, בהירארכייה גזעית ובשליטה מעמדית. שמאל חדש, אשר הונהג על־ידי פעילים צעירים, התפצל מהסוציאליסטים של השמאל הישן. השמאל החדש, שדחה את הקו המרקסיסטי הדוקטרינרי של הדור הקודם, קידם בברכה ופיתח מגמות אינטלקטואליות ופוליטיות חדשות שזרמו מכל עבר. פמיניסטיות "פוליטיות" (politico) סייעו ביצירת השסע הזה, אך הקדישו עצמן לעבודה בתוך השמאל החדש. הן פיתחו פוליטיקה רדיקלית דו־מערכתית (מעמד ומין) ונאבקו בשוביניזם הגברי של מי שהנהיגו את התנועה. היו אלה אותן פמיניסטיות פוליטיות שמהן התפלגו הפמיניסטיות הרדיקליות על־ימנת ליצור תנועה פמיניסטית חדשה, המתמקדת אך ורק בדיכוי נשים.

השמטת הניתוח המעמדי היוותה מהלך מכוון עבור הפמיניזם הרדיקלי.⁵³

הפמיניזם הסוציאליסטי המשיך לשגשג הרחק לתוך שנות השמונים, במידה רבה, כפרויקט תיאורטי המתמקד במדעי החברה ובסדרת ספרים וכתבי עת רדיקליים. באופן שיטתי, הבינו פמיניסטיות אלה את מרכז הכובד של הניתוח הביקורתי שלהן בחלוקה המגדרית של העבודה. עבור חלקן, המפתח היה היחס המשותף של נשים לאופן הייצור הקפיטליסטי התעשייתי, בתפקידהן כיצרניות שלא בשכר של ערכי שימוש (use value), מי שמייצרות את כוח העבודה, ומי שמהוות סוכנות צרכנות במשקי הבית. עבור אחרות, הסוגייה המרכזית הייתה הארגון הכלכלי של הבית עצמו: כלכלת בית רדיקלית (radical home economics). ובעיני אחרות, השתתפותן של נשים בכוח העבודה בשכר הייתה גורם מכריע: הזנות וקשריה לנישואין הטרוסקואליים; עבודת צווארון רודו ועבודה תעשייתית; ותלות המשק ובעלי ההון ביום העבודה הכפול של נשים.⁵⁴

אך כתוצאה ממגמות הולכות ומתגברות בתוך הפמיניזם ומחוצה לו, הפכו הפמיניסטיות הסוציאליסטיות לשוליות יותר ויותר בקרב התנועות הפמיניסטיות בארה"ב. הדחייה האלתוריאנית (כפי שכונתה בביקורת) את הניתוח הפשטני של מבנה הבסיס/ומבנה העל הובילה סוציאליסטים אמריקאים, וביניהם פמיניסטיות, להתמקד לא בכוחות השוק־הכלכליים, אלא באידיאולוגיה ובתרבות,

ככוחות מרכזיים בארגון הסדר האנושי, ובפסיכולוגיה, בסמיולוגיה, באסתטיקה ובאתנוגרפיה כדרכים לבחון את האפיסטמי וכמחוללי הירארכיה חברתית. "האישי הוא הפוליטי" הפך להנחת מוצא, ואנרגיה פוליטית שמאלנית הופנתה להבנת תהליך היווצרותו של הסובייקט ולא של מערכות כלכליות. הפוסטמודרניזם צמח בתוך הפמיניזם וגם מחוצה לו, מה שהראה לשמאלנים מסוימים, וביניהם גם פמיניסטיות, כי תהליכים מקוטעים, ולא יריבויות מעמדיות הבנויות בדפוס חד וברור של עליונות/כפיפות, הם אלה המאפיינים את הניצול המעמדי. בתוך הפמיניזם, הפנייה אל המיניות כמבנה המארגן חוללה סכסוך חדש ששאב אנרגיה פמיניסטית: האם המיניות האנושית הינה סכנה טהורה (כמעט), או אתר של עונג ושל סכנה גם-יחד? ניתן היה לעסוק במענה לשאלה זו בתוך הפמיניזם האמריקאי באופן מלא, מבלי להתייחס למעמד ולו פעם אחת.

כל התהליכים הללו איפשרו את הדחיקה לשוליים של הניתוח המעמדי-כלכלי בתוך הפמיניזם. ננסי פרייז'ר (Fraser), שביקשה לשמור על גחלת הפמיניזם הסוציאליסטי, מציעה תיאור מרתק של מה שקרה לאחר מכן. ככל שהפך הפמיניזם לאחד מני מרכיבים רבים של פוליטיקת זהויות שמאלית רב-תרבותית, שהלכה והתפתחה בשנות השמונים המאוחרות ובשנות התשעים המוקדמות, הפמיניזם הליברלי והפמיניזם של שליטה הפנו עורף לסעדים המערכתיים הכלכליים לטובת סעדים של הכרה, שוויון זכויות, ומאבק בפשיעה – כל אלה נוסחו ללא התייחסות למערכת הכלכלית. פרייז'ר רואה את אימוץ פוליטיקת הזהויות על-ידי הפמיניזם כנטישה לא מכוונת אך מתמיהה של הביקורת הכלכלית, אשר למעשה פינתה את ההתנגדות הפמיניסטית מדרכו של המכבש הניאו-ליברלי ההיסטורי. תחושת האישית – מדויק ככל שיהיה אופן סיפורה של פרייז'ר את סיפור הפמיניסטיות הסוציאליסטיות, שנשאבו למערבולת עליית פוליטיקת הזהויות בשנות השמונים והתשעים, הינה, שסיפור זה מבליע את התפקיד הפעיל של הפמיניזם הרדיקלי, ולאחר מכן של הפמיניזם של השליטה, בהשמטה המכוונת של הניתוח המעמדי ובהשלמה עם עלייתו של הניאו-ליברליזם.

היא, ופמיניסטיות רבות אחרות, אבלות על הפניית העורף לחלוקה המטריאלית ולניתוח המעמדי השמאלני; כך גם אנו.⁵⁵ הלהבה המטריאלסטית עודנה בוערת, קטנה אך בוהקת, בעבודתם של אינטלקטואלים,⁵⁶ קולקטיבים ורשתות אינטלקטואליים,⁵⁷ ושל פעילי שטח המפתחים ומובילים מוסדות בקנה מידה קטן.⁵⁸ היא היוותה חלק חשוב בחיזיונותו המחודשת של השמאל בתקופה שבין אמצע לשלהי העשור הראשון למילניום, וכל הסימנים מצביעים על כוחה המתמשך והמתחדש בעידן טראמפ. מדי פעם, הם יכולים לחדור לארגוני הזרם המרכזי ולהטות את כוחותיהם שמאלה,⁵⁹ אבל עידן טראמפ גם יצר את השאיפה הפוליטית לאופני מעורבות אוטוסיידריים, ברוח ההתנגדות. אנו מציעות ספר זה כנתיב אפשרי אחד חזרה לשימוש עשיר בביקורת החלוקתית ובפרוייקטים השואפים לחלוקה מחדש של הפמיניזם המטריאליסטי.

הערות

- 1 לעיתים מאבקים פמיניסטיים כוללים הגנה על זכויות טרנסג'נדרים ועל פרויקטים שעוסקים בקיום בו זמני של שני המינים באותו אדם (gender-transitive); לעיתים פמיניסטיות מסרבות בתוקף לראות את הטרנסג'נדרים כמושא דאגה של הפמיניזם. ראו: Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990) טקסט מכוון על הרחבת הפמיניזם למגדר כפרפורמנס, וראו גם Janice G. Raymond, *The Transsexual Empire: The Making of the She-Male* (Boston: Beacon Press, 1979), לטיעון קלאסי המגביל את טווח הדאגה הפמיניסטי ל"נשים גנטיות". מתח זה עולה מחדש כאשר פוליטיקה טרנסג'נדרית הופכת לחוק. הצורה העיקרית של פרויקטים העוסקים במעבר בין והברזומניות של שני המינים (G-trans) עד כה – הפוליטיקה הטרנסג'נדרית הלוכשת צורה של משילות – היא המאבק החברתי להכרה בנטייה מינית וזהות מגדרית (SOGI), השוזר פרויקטים להט"בים שונים זה לתוך זה. לפרויקט ההכרה בנטייה מינית וזהות מגדרית יש ביטויים משפטיים על-מדינתיים רבים. בין השאר, הם כוללים את עקרונות היוגיאקרטה: International Commission of Jurists, "The Yogyakarta Principles," March 2007, <http://www.yogyakartaprinciples.org/>; ואת המינוי של דווח ייחודי (rapporteur) לענייני נטייה מינית וזהות מגדרית למועצת זכויות האדם של האו"ם: UN Human Rights Council, Resolution 32/2, "Protection against Violence and Discrimination Based on Sexual Orientation and Gender Identity," June 30, 2016, para. 3, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/32/2. מחלוקת ביחס לשאלה אם תלמידים טרנסג'נדרים יכולים להשתמש בשירותים המתאימים לזהות המגדרית שלהם הגיעה לבית המשפט העליון בשלהי ממשל אובמה. *G.G. v. Gloucester County School Board*, 822 F.3d 709 (4th Cir. 2016), *petition for cert. filed (U.S. Aug. 29, 2016) (No. 16-273)*. המחלוקת העמיקה את הקיטוב המתרחב בין שמאל לימין תחת ממשל טראמפ. פמיניסטיות לעיתים תומכות ב"הצלחת" משילות אלה, ולעיתים מתנגדות להן. אחדות מתנגדות להן בשל רצונן לשמור על הזהות הנבדלת של נשים ביולוגיות: *Brief of Amicus Curiae Women's Liberation Front in Support of Petitioner, G.G. v. Gloucester County School Board*, No. 16-273 (U.S. Sept. 26, 2016), ואחרות מתנגדות להן משום שהן רואות שכאשר טענות הנוגעות לנטייה מינית וזהות מגדרית נשמעות כמשפט הן נוטות לחזק ולאשר צורות מקובעות של זהות מגדרית: *Coalition of African Lesbians*, "Activists Brief: Coalition of African Lesbians Says NO to a Special Rapporteur on Sexual Orientation, Gender Identity," May 29, 2016, <http://sxpolitics.org/activists-brief-coalition-of-african-lesbians-says-no-to-a-special-rapporteur-on-sexual-orientation-gender-identity/14809>. חשוכות ככל שיהיו התפתחויות אלה עבור הפמיניזם המשילתי, אנו סבורות שיש לתת להן תשומת לב ממושכת בנפרד, ולא במסגרת הדיון שאנו עורכות בספר זה.
- 2 לכן אנו משמיטות כמה צורות חשובות של פמיניזם עכשווי הפועלות בתרבות ושמעניקות תשומת לב מועטה לכוח מדינתי, מעין-מדינתי או הקשור למדינה. הפמיניזם משגשג באופנה, באינטרנט ובמדיה החברתית, באמנות, בביקורת הספרות, בדת, בעיתונות, בפוליטיקה המזון, בכריאות והחלמה ובפדגוגיה. למשל לדיון ב"פמיניזם שוקי" – אימוץ הפמיניזם על-ידי התקשורת כסחורה רווחית ביותר וכמקדם סחורות – ראו Andi Zeisler, *We Were Feminists Once: From Riot Grrrl to Covergirl®, the Buying and Selling of a Political Movement* (New York: PublicAffairs, 2016).
- 3 במיוחד, ראו Karen Engle, "Feminist Governance and International Law: From Liberal to Carceral Feminism," in *Governance Feminism: Notes from the Field*, ed. Janet Halley, Prabha Kotiswaran, Rachel Rebouche, and Hila Shamir (Minneapolis: University of Minnesota Press, forthcoming).
- 4 Nancy J. Hirschmann and Kirstie M. McClure, *Feminist Interpretations of John Locke* (University Park: Pennsylvania State University Press, 2007).

- 5 להרחבות פילוסופיות ופוליטיות תיאורטיות על הפמיניזם הליברלי והליברליזם הפמיניסטי, ראו Amy R. Baehr, *Varieties of Feminist Liberalism* (Lanham, Md: Rowman & Littlefield, 2004).
- 6 על פרויקטים שעוסקים בניסוח הרצף האידיאולוגי של שמאל/ימין, ראו Duncan Kennedy, *A Critique of Adjudication: Fin de Siecle* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1997), 46-56
- Gary Peller, "Race Consciousness," *Duke Law Journal* 37, no. 4 (1990): 758-847
- Lama Abu-Odeh, "Modernizing Muslim Family Law: The Case of Egypt," *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 37, no. 4 (2004): 1043-146 (רפורמה בדיני המשפחה במצרים).
- 7 *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973); *Harris v. McRae*, 448 U.S. 297 (1980)
- 8 Ian Hacking, "Making Up People," in *Reconstructing Individualism: Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought*, ed. Thomas C. Heller, Morton Sosna, and David E. Wellbery (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1986), 222-36
- 9 Judith Warner, "The Opt-Out Generation Wants Back In," *New York Times Magazine*, August 7, 2013, <http://www.nytimes.com/2013/08/11/magazine/the-opt-out-generation-wants-back-in.html>; Lisa Belkin, "The Opt-Out Revolution," *New York Times Magazine*, August 7, 2013, http://www.nytimes.com/2013/08/11/magazine/the-opt-out-revolution.html?_r=0
- 10 על פרדיגמת החוזה/פשע, נפנה לעבודתה של הכותבת השותפה שלנו ממאמרנו הראשון בנושא ב־2006, Chantal Thomas, "Disciplining Globalization: International Law, Illegal Trade, and the Case of Narcotics," *Michigan Journal of International Law* 24, no. 2 (Winter 2003): 563-68 של נורמליזציה של המתרחש בשוק כבסיס לשיכוך המתח בין הליברליזם והאיסור על מכירת משאות אלכוהוליים); "Undocumented Migrant Workers in a Fragmented International Order," *Maryland Journal of International Law* 25, no. 1 (2010): 188 "International Law against Sex Trafficking, in Perspective," Cornell Legal Studies Research Paper No. 13-85 (June 4, 2013): 29-30, <http://ssrn.com/abstract=2274095> (כתב יד שהוצג ב־Wisconsin-Harvard Workshop on International Economic Law and Transnational Regulation
- גם Janet Halley, Prabha Kotiswaran, Hila Shamir, and Chantal Thomas, "From the International to the Local in Feminist Legal Responses to Rape, Prostitution / Sex Work, and Sex Trafficking: Four Studies in Contemporary Governance Feminism," *Harvard Journal of Law and Gender* 29, no. 2 (2006): 335-423. לדיון דומה בשאלה כיצד הוביל עיקרון הנזק של ג'ון סטיוארט מיל את הפמיניסטיות הליברליות לאפיין את עוולות המגדר כגורמות נזק – באופן שייצר את פוליטיקת הפגיעות Janet Halley, *Split Decisions: How and Why to Take a Break from the Politics of Injury* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006), 320-40
- 11 Halley, *Split Decisions*, 323-26
- 12 ראו, למשל, Kristen Bumiller, *In an Abusive State: How Neoliberalism Appropriated the Feminist Movement against Sexual Violence* (Durham, N.C.: Duke University Press, 2008) Alice M. Miller and Mindy Jane Roseman, eds., *Beyond Virtue and Vice: International Human Rights and the Criminal Regulation of Sexuality*,

- לא פחות ביקורתיות של בולטותה של מגמה זו בפרויקטים פמיניסטיים בינלאומיים וטרנסלאומיים. *Gender, and Reproduction* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, forthcoming)
- 13 לטיפול קלאסי, ראו Angela P. Harris, "Race and Essentialism in Feminist Legal Theory," *Stanford Law Review* 42, no. 3 (1990): 581-616
- Mimi Kim, "Dancing the Carceral Creep: The Anti-Domestic Violence Movement and the Paradoxical Pursuit of Criminalization, 1973-1986" (working paper, Institute for the Study of Societal Issues, UC Berkeley, California, 2015); INCITE! Women of Color against Violence, *Color of Violence: The INCITE! Anthology* (Cambridge, Mass.: South End Press, 2016)
- 14 Libby Adler, *Gay Priorities: A Queer Critical Legal Studies Approach to Law Reform* (Durham, N.C.: Duke University Press, 2018)
- 15 Janet E. Halley, "Like-Race Arguments," in *What's Left of Theory?*, ed. Judith Butler, John Guillory, and Kendall Thomas (New York: Routledge, 2000), 40-74
- 16 בפרק 6 של ספר זה טוענת רייצ'ל רבושה שאותו הדבר קרה בדפוסי הטיעון הנוגעים לזכויות האדם הבינלאומיות. לטענתה, נשים כאמהות ומטפלות עברו לחזית המאבק הפמיניסטי כשבזירה הבינלאומית עבר הדגש משוויין פורמלי לשוויין מהותי, מזכויות שליליות לחיוביות, ואל עבר תביעת זכויות ממוקדות תוצאה ומבוססות מגדר.
- 17 ראו מבוא.
- 18 Alice Echols, *Daring to Be Bad: Radical Feminism in America, 1967-75* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989), 202-3
- 19 Catharine A. MacKinnon, "Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory," *Signs* 7, no. 3 (1982): 515-44; "Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence," *Signs* 8, no. 4 (1983): 635-58 (הערה: ההפניות הבאות למקורות אלה יופיעו כ"Feminism", בליווי כותרת המשנה).
- 20 Catharine A. MacKinnon, *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination* (New Haven, Conn: Yale University Press, 1979)
- 21 Halley, *Split Decisions*, 41-79
- 22 Mary Daly, *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism* (Boston: Beacon Press, 1978)
- 23 Halley, *Split Decisions*, ראו MacKinnon, "Feminism: Toward Feminist Jurisprudence" 41-58.
- 24 Halley, *Split Decisions*, ראו Robin West, *Caring for Justice* (New York: New York University, 1997) *Decisions*, 60-76
- 25 Ellen C. DuBois, Mary C. Dunlap, Carol J. Gilligan, Catharine A. MacKinnon, and Carrie J. Menkel-Meadow, "Feminist Discourse, Moral Values, and the Law—A Conversation," *Buffalo Law Review* 34, no. 1 (Winter 1985): 11-87 (דיון שהתקיים ב־19 באוקטובר, 1984, בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת מדינת ניו יורק בבאפלו כחלק מסדרת ההרצאות על שם ג'יימס מקקורמיק מיטשל).
- 26 Frances E. Olsen, "The Family and the Market: A Study of Ideology and Legal Reform," *Harvard Law Review* 96, no. 7 (1983): 1497-578
- 27 Gayle Rubin, "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex," in *Toward an Anthropology of Women*, ed. Rayna R. Reiter (New York: Monthly Review Press, 1975), 157-210. התפתחויות משמעותיות בתיאוריה קווירית, פמיניסטית ואחרת, ערערו הן את המרכיבים התיאוריים והן את המרכיבים הנורמטיביים של הבחנה זו, ובסופו של דבר רובין נסוגה ממנה. Gayle Rubin and Judith Butler, "Sexual Traffic, Interview," in *Feminism Meets Queer Theory*, ed.

- 108-68. Elizabeth Weed and Naomi Schor (Bloomington: Indiana University Press, 1997). ואף על פי כן זוהי אבן יסוד ברפורמה המשפטית הפמיניסטית הבינלאומית.
- 28 MacKinnon, "Feminism: An Agenda for Theory"; "Feminism: Toward Feminist Jurisprudence" תקנת אינדיאנפוליס הגדירה את הפורנוגרפיה כ"שיעבוד מיני גראפי ומפורש של נשים, בין אם בתמונות
- 29 או במילים, אשר כולל גם אחד או יותר מאלה: (1) נשים מוצגות כאוביקטים מיניים הנהנים מכאב או השפלה; או (2) נשים מוצגות כאוביקטים מיניים החווים הנאה מינית מהיותן נתונות לאונס; או (3) נשים מוצגות כאוביקטים מיניים כשהן קשורות או חתוכות או מוטל בהן מום או שהן חבולות או נפגעות פיזית או מבוותרות או קטועות או מחולקות לחלקי גוף; או (4) נשים מוצגות כשהן נחדרות על-ידי חפצים או בעלי חיים; או (5) נשים מוצגות בתרחישים של השפלה, פציעה, ביזוי, עינויים, מוצגות כמלוכלכות או נחותות, שותתות דם, חבולות, או נפצעות בהקשר שהופך תנאים אלה למיניים; או (6) נשים מוצגות כאוביקטים מיניים לשליטה, כיבוש, חילול, ניצול, בעלות או שימוש, או באמצעות מנחים או מצבים של שיעבוד או כפיפות או תצוגה." Indianapolis Code. § 16-3(q) (1984), מצוטט ב: American Booksellers Ass'n. Inc., v. Hudnut, 771 F.2d 323, 324 (7th Cir. 1985), *aff'd*, 475 U.S. 1001 (1986).
- 30 Halley, *Split Decisions*, 192-207
- 31 Prabha Kotiswaran, "Revisiting the Material: Recasting the Sex Work: ראו: Debates" and "Theorizing the Lumpen Proletariat: A Genealogy of Materialist Feminism on Sex Work," in *Dangerous Sex, Invisible Labor: Sex Work and the Law in India* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2011), 24-49, 50-82
- 32 Kathleen Barry, *Female Sexual Slavery* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1979), 40
- 33 Kathleen Barry, "Sexual Power," in *The Prostitution of Sexuality: The Global Exploitation of* Barry, "Human (רגע ההארה של ברי); *Women* (New York: New York University Press, 1995), 90 של הצעת אמנה כנגד ניצול מיני.) Rights and Global Feminist Action," in *Prostitution of Sexuality*, 276-320
- 34 Barry, "Sexual Power" 34
- 35 United Nations Development Programme, *Human Development Report 1992* (New York: Oxford University Press, 1992)
- 36 Barry, *Prostitution of Sexuality*, 175-78
- 37 Suzanna Danuta Walters, "Introduction: The Dangers of a Metaphor—Beyond the, למשל, Battlefield of the Sex Wars," *Signs* 42, no. 1 (2016): 1-9
- 38 "Brief Amici Curiae of Feminist Anti-censorship Taskforce, et al.," in American Booksellers Ass'n. v. Hudnut, 771 F.2d 323, 475 U.S. 1001, reprinted in Nan D. Hunter and Sylvia A. Law; "Brief Amici Curiae of Feminist Anti-censorship Taskforce, et al., in *American Booksellers Association v. Hudnut*," *Michigan Journal of Law Reform* 21, nos. 1 and 2 (1987-88): 69-136
- 39 Martha C. Nussbaum, "Whether from Reason or Prejudice: Taking Money for Bodily Services," *Journal of Legal Studies* 27, no. 2 (June 1998): 693-724
- 40 Aya Gruber, Amy Cohen, and Kate Mogulescu, "Penal Welfare and the New Human Trafficking Intervention Courts," *Florida Law Review* 68, no. 5 (2016): 1333-402
- 41 U.S. Department of Justice, "University of Montana Findings Letter," www.justice.gov/sites/default/files/opa/legacy/2013/05/09/um-ltr-findings.pdf (מכתב ממושרד המשפטים, מחלקת זכויות האזרח ומחלקת זכויות האזרח במשרד החינוך לנשיא רויס אנגסטרום וליועצת המשפטית של אוניברסיטת מונטנה, לוסקי פראנס, מתאריך ה-9 במאי, 2013).

- Catharine A. MacKinnon, *Women's Lives, Men's Laws* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2005), 244 42
- כמה פסיקות של בית המשפט העליון בארה"ב דורשות, לשם קביעת אחריות, שההתנהגות המינית תהיה מספיק חמורה או נפוצה לא רק מבחינה סובייקטיבית, אלא גם מבחינת הסבירות, כדי לפגוע בביצועי הקורבן בלימודים או בעבודה. ראו Harris v. Monroe Co. Bd. of Ed., 526 U.S. 629, 681 (1999); Oncale v. Sundowner Offshore Services, Inc., 510 U.S. 17, 21-22 (1993); Janet Halley, "The Move to Affirmative Consent," *Signs* 42, no. 1 (2016): 257-79 43
- Valerie Oosterveld, "Sexual Slavery and the International Criminal Court: Advancing International Law," *Michigan Journal of International Law* 25, no. 3 (2004): 605-51 44
- שם, 640 (כל ההשמטות והקיצורים שלי – ג'. ה.). 45
- Women's Caucus for Gender Justice in the International Criminal Court*, Recommendations and Commentary for December 1997 PrepCom on the Establishment of an International Criminal Court United Nation Headquarters, part III, recommendation 5 (1997). (עותק שמור בידי המחברת). 46
- Janet Halley, "Rape in Berlin: Reconsidering the Criminalisation of Rape in the International Law of Armed Conflict," *Melbourne Journal of International Law* 9, no. 1 (2008): 86-91 47
- Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, U.N. Doc. IT/32/Rev.41 (March 8, 2008), Rule 96 48
- Halley, "Rape in Berlin," 99 49
- Women's Caucus for Gender Justice in the International Criminal Court, *Gender Justice and the International Criminal Court*, 45 (1998). (עותק שמור בידי המחברת). 50
- Agency for Int'l Dev. v. Alliance for Open Soc'y Int'l, Inc., 133 S. Ct. 2321 (2013) 51
- Debolina Dutta, "Rethinking Care and Economic Justice with Third-World Sexworkers," in *The Palgrave Handbook of Gender and Development: Critical Engagements in Feminist Theory and Practice*, ed. Wendy Harcourt (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2016), 196-98 52
- Pat Armstrong et al., eds., *Feminist Marxism or Marxist Feminism: A Debate* (Toronto: Garamond Press, 1985); Nancy C. M. Hartsock, *Money, Sex, and Power: Towards a Feminist Historical Materialism* (New York: Longman, 1983); Zillah R. Eisenstein, ed., *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (New York: Monthly Review Press, 1978); Zillah R. Eisenstein, *The Radical Future of Liberal Feminism* (New York: Longman, 1981); Cynthia Grant Bowman, "Recovering Socialism for Feminist Legal Theory in the 21st Century," *Connecticut Law Review* 49, no. 1 (2016): 117-70 53
- Echols, *Daring to Be Bad*, 51-202 54
- Hester Eisenstein, *Feminism Seduced: How Global Power Elites Use Women's Labor and Ideas to Exploit the World* (Boulder, Colo.: Paradigm Publishers, 2009); Nancy Fraser, *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World* (New York: Columbia University Press, 2009). 55
- Prabha Kotiswaran, *Dangerous Sex, Invisible Labor: Sex Work and the Law in India* למשל, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2011); Nancy Fraser, *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition* (New York: Routledge, 1997); Rosemary Hennessy, ed., *Materialist Feminism and the Politics of Discourse* (New York: Routledge, 1993); J. K. Gibson-Graham, *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006). רשימת מקורות עצומה על פעילות 56

- פמיניסטית שמאלנית בנושא מדינת הרווחה, העבודה והמשפחה ממשיכה את הפרויקט בחקר המשפט. Lucy Williams, "Poor Women's Work Experiences: Gaps in the 'Work/Family' Discussion," in *Labour Law, Work, and Family: Critical and Comparative Perspectives*, ed. Joanne Conaghan and Kerry Rittich (Oxford: Oxford University Press, 2005): 195-216. לטיעון דומה לזה שלנו על הפנייה למשילות בתנועה למען זכויות ההומואים והלסביות (pro-gay): ראו: Adler, *Gay Priori Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Politics, and Society* (a publication of the Association for Economic and Social Analysis), <http://www.rethinkingmarxism.org/>; *Class Crits: Toward a Critical Legal Analysis of Economic Inequality*, <http://classcrits.wordpress.com/>; Institute for Global Law and Policy, Harvard Law School, <http://www.harvardiglp.org> כל הארגונים הללו נותנים את חסותם לכנסים וסדנאות סדירים המקדמים אג'נדה התומכת ברפורמה במשפט ובמדיניות וכן פרויקטים אקטיביסטיים.
- J. K. Gibson-Graham, *A Postcapitalist Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006); Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing (WIEGO), <http://wiego.org>
- 57 למשל, על שיטות ארגון שאומצו על-ידי ארגון WIEGO – נשים בתעסוקה בלתי-פורמלית: גלובליזציה והתארגנות – בניסיונו להשפיע, למשל, על ועידת ארגון העבודה הבינלאומי על עובדים במשק בית, על החוק התאילנדי בדבר החלת תנאים סוציאליים על עובדי משק בית, ותקנת גאנה בדבר שירותי בריאות לסבלים, ראו "Impact Stories," *WIEGO*, <http://wiego.org/wiego/wiego-networks-impact>
- 58 למשל, J. K. Gibson-Graham, *A Postcapitalist Politics* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006); Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing (WIEGO), <http://wiego.org>
- 59 על שיטות ארגון שאומצו על-ידי ארגון WIEGO – נשים בתעסוקה בלתי-פורמלית: גלובליזציה והתארגנות – בניסיונו להשפיע, למשל, על ועידת ארגון העבודה הבינלאומי על עובדים במשק בית, על החוק התאילנדי בדבר החלת תנאים סוציאליים על עובדי משק בית, ותקנת גאנה בדבר שירותי בריאות לסבלים, ראו "Impact Stories," *WIEGO*, <http://wiego.org/wiego/wiego-networks-impact>